

İslam'a Hizmet ve Hadis İlmindeki Yeri Bakımından Öncü Bir Sahâbî: Ukbe b. Âmir el-Cühenî

Yakup KANDIRALI*

*Yüksek Lisans, Diyanet İşleri Başkanlığı,
İstanbul/Türkiye

E-mail: yakupkan27@hotmail.com

ORCID: 0009-0006-6543-3212

ROR: 007x4cq57

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 11 Ekim 2024

Kabul Tarihi: 15 Aralık 2024

Yayın Tarihi: 31 Aralık 2024

Değerlendirme: Bu makale en az iki hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi. Benzerlik taraması yapılarak intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim: ahif@ahievran.edu.tr -
https://dergipark.org.tr/tr/pub/ahilahiyat

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Öz

Her biri ayrı bir karakter ve kıymete sahip İslam'ın ilk neslini oluşturan sahâbe, Kur'ân-ı Kerîm'i, Sünnet'i dinin emir ve yasaklarını Resûlullah'tan öğrenme, anlama, yaşama ve bu birikimi İslam'a hizmete dönüştürüp aktarma açısından köprü görevi üstlenmiştir. Bu anlamda sahâbeyi tanımak ve tanıtmak çok önemlidir. Bunun için birçok sahâbî birçok araştırmaya konu olmuştur. Bu bağlamda bu araştırma ile bu alanda yapılan çalışmalara katkı sağlamak amaçlanmıştır. Bu sebeple suffe ehlinde ve Mısır'ın valilerinden Ukbe b. Âmir el-Cühenî'nin (ö. 58/678) İslam'a hizmet ve hadis ilmindeki yeri bakımından öncü sahâbîlerden bir şahsiyet olduğunu tespit etmek bu çalışmada konu olarak seçilmiştir. Ayrıca Ukbe b. Âmir hakkında yapılan ilmi çalışmaların sınırlı sayıda olması ve bu çalışmalarda değinilmeyen bazı durumları ortaya koyma düşüncesi bu sahâbîyi çalışmaya bizi teşvik etmiştir. Ukbe b. Âmir, ilk dönem tabakât, tarih, terâcim ve hadis kaynaklarından yararlanılarak tanımaya ve tanıtılmaya gayret edilmiştir. Ancak bu kaynaklarda onu her yönüyle tanıtan detaylı bir bilgi kaydedilmemekle birlikte onun hakkında sınırlı da olsa bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgilerden hareketle onun Müslüman olmadan önceki hayatı ve Müslüman olduktan sonraki hayatı araştırılmıştır. Bu doğrultuda onun, Medine'ye hicretten önce ve sonrasında şahitlik ettiği Asr-ı saâdet, Hulefâ-yi Râşidîn dönemleri ve Emevî Devleti'nin kuruluşunun ilk yıllarında neler yaptığı ve ne gibi hizmetlerde bulunduğu belirtilmeye çalışılmıştır. İbn Hazm (ö. 456/1064) Cevâmî'ü's-sîre ve hamsü resâile uhrâ ve Esmâu's-sahabe vemâ li kulli vahidin minhum minel-aded isimli kitaplarında onun naklettiği hadislerin sayısını 55 olarak zikretmiştir. Bu sayının Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) el-Müsned'i, Rûyânî'nin (ö. 307/919-920) el-Müsned'i ve Taberânî'nin (ö. 360/971) el-Mu'cemü'l-kebîr'i ve İbn Kutluboğa'nın (ö. 879/1474) Müsnedü 'Ukbe b. 'Âmir'i gibi eserlerde tutarlılığının tetkiki yoluna gidilmiştir. Tespit edilebildiği kadarı ile bu eserlerin her birinde onun hadislerinin sayısının tekrarsız şekliyle bile farklı ve bu sayıdan daha fazla olduğu görülmüştür. Dolayısıyla Ukbe b. Âmir'in hadislerinin sayısı belirtilirken "falanın falan kitabındaki hadislerinin sayısı" şeklinde zikredilmesinin daha doğru ve daha ilmî olacağı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Rivâyet, Sahâbe, Ashâb-ı Suffe, Ukbe b. Âmir el-Cühenî

A Pioneering Companion: The Contributions of ‘Ukba ibn ‘Amr al-Juhani to Islam and His Significance in Hadith Studies

Yakup Kandirali*

Master's Degree, Directorate of Religious Affairs, İstanbul/Turkey

E-mail: yakupkan27@hotmail.com

ORCID: 0009-0006-6543-3212

ROR: 007x4cq57

Article Type: Research Article

Date Received: 11 October 2024

Date Accepted: 15 December 2024

Date Published: 31 December 2024

Review: This article has been reviewed by at least two reviewers using a double blind peer review model. A similarity check was performed to confirm that it was free of plagiarism.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while conducting and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Complaints: ahif@ahievran.edu.tr
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ahiiilahiyat>

Conflicts of Interest The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright & License Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

dergipark.org.tr/en/pub/ahiiilahiyat

Abstract

The Companions, who formed the first generation of Islam, played a pivotal role as intermediaries in learning, understanding, practicing, and transmitting the Qur’ān, the Sunnah, and the religious commandments and prohibitions they received from the Prophet. Recognizing and introducing the Companions is thus of great significance. Consequently, numerous studies have been dedicated to various Companions. This research aims to contribute to this scholarly field by examining the life and contributions of ‘Uqba b. ‘Āmir al-Juhanī (d. 58/678), a prominent figure among the Ahl al-Şuffa and a governor of Egypt, who played a pioneering role in serving Islam and advancing the science of ḥadīth. The limited number of studies on ‘Uqba b. ‘Āmir and the intention to address certain aspects previously overlooked have motivated this investigation. Utilizing early ṭabaqāt, historical, biographical (tarājim), and ḥadīth sources, this study strives to provide a comprehensive understanding of his life and contributions. Although detailed information about him is scarce in these sources, they offer sufficient material for an in-depth examination. The study explores both his life prior to embracing Islam and his activities afterward, with a focus on his experiences during the emerge of Islam, the period of the first Caliphs (Khulafā’ Rāshidūn), and the early years of the Umayyad state. Notably, Ibn Ḥazm (d. 456/1064) in his works *Jawāmi‘ al-Sīrah wa Khams Rasā’il Ukhrā* and *Asmā’ al-Şaḥāba wa Mā Li-Kulli Wāḥid Minhum Min al-‘Adad* cites that ‘Uqba transmitted 55 ḥadīths. This number was cross-referenced with other key sources such as Aḥmad b. Ḥanbal’s (d. 241/855) *al-Musnad*, al-Rūyānī’s (d. 307/919-920) *al-Musnad*, al-Ṭabarānī’s (d. 360/971) *al-Mu‘jam al-Kabīr*, and Ibn Qutlūbughā’s (d. 879/1474) *Musnad ‘Uqba b. ‘Āmir*. It was found that the actual number of his ḥadīths varies across these sources, often exceeding the number mentioned by Ibn Ḥazm, even without repetition. Thus, this study argues that a more precise and scholarly approach would be to specify the number of ḥadīths attributed to ‘Uqba b. ‘Āmir in each individual source, rather than presenting a singular, definitive figure.

Keywords: Hadith, Narrative, Companion of the Holy Prophet, Ashab Al-Suffah, ‘Ukba ibn ‘Amr al-Juhani

Citation: Kandirali, Yakup. “A Pioneering Companion: The Contributions of ‘Ukba ibn ‘Amr al-Juhani to Islam and His Significance in Hadith Studies”. *Ahi İlahiyat Dergisi* 3 (December 2024), 17-42.

Giriş¹

“Allah’a ve Resûlü’ne (malları ve canlarıyla) yardım eden sâdik mü’minler”² diye nitelenen ve “İnsanlık tarihinin en hayırlı nesli”³ kabul edilen sahâbe hakkında bilgi sahibi olma Hadis ilminin değer verdiği konuların başında gelmektedir. Zira onlar hadis râvilerinin ilk tabakasını oluşturmakla Kur’ân-ı Kerîm ve Sünnetin sonraki nesillere sağlam bir şekilde aktarılmasında Müslümanların ilk ve en önemli canlı şahitleridir. Çünkü bu nesil İslam’ın temelini oluşturan bu iki kaynağı Resûlullah’ın (s.a.v.) eğitiminden geçerek bizzat ondan öğrenmiş ve İslam toplumunun şekillenmesinde katkılarda bulunmuşlardır. Aynı zamanda dönemlerinin zorluklarına rağmen dünyanın birçok yerinde insanları İslam’la tanıştırmışlardır. Bu açıdan bakıldığında sahâbe hakkında araştırma yapmanın bir zorunluluk olduğu söylenebilir. Bu zorunluluk sebebi ile olmalı ki sahâbe hakkında ilmî araştırma ve tez çalışması yapılmış, birçok makale ve eser kaleme alınmıştır. Bu anlamda Ukbe b. Âmir el-Cühenî hakkında az sayıda da olsa çalışmalar yapılmıştır. Geçmişten günümüze kadar tespit edilebildiği kadarı ile onun hakkında yapılan çalışmalar şöylece belirtilebilir: Zeynüddîn Kâsım b. Kutluboğa’nın “Müsnedü ‘Ukbe b. ‘Âmir” isimli cüzü, Abdulganî Ahmed et-Temîmî’nin “Merviyyâtü’s-sahâbî Ukbe b. Âmir el-Cühenî radiyallâhü anhü fi Müsned’il-İmâm Ahmed” isimli yüksek lisans tezi, Vidravgo Muhammedî’nin “Merviyyâtü’s-sahâbî Ukbe b. Âmir el-Cühenî radiyallâhü anhü fi Sünen-i İbn Mâce” isimli yüksek lisans tezi, Muhammed Zeyne’l-Âbidin’in “Devrü’l-Emîr Ukbe b. Âmir el-Cühenî es-Siyâsî ve’s-Sekâfî fi Sadri’l-İslâm (1-58/622-677)” isimli makalesi, Erdinç Ahatlı’nın “Ukbe b. Âmir” başlıklı *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*’ndeki maddesi, Yakup Kandıralı’nın “Ukbe b. Âmir el-Cühenî’nin Hayatı ve Rivâyetleri” isimli yüksek lisans tezi ve Mathieu Tillier’in “Une tradition coranique egyptienne? Le codex de ‘Uqba b. ‘Âmir al-Ğuhanî” isimli makalesidir. Bu çalışmalara hem katkıda bulunmak hem de Ukbe b. Âmir el-Cühenî’yi daha iyi tanıyabilmek, tanıtılabilmek, İslam’a yaptığı hizmeti ve hadis ilmine katkılarını ortaya koyabilmek amacıyla bu makale kaleme alınmıştır. Ayrıca bu çalışmalarda değinilmeyen; ancak bu araştırmayla Ukbe’nin İskenderiye’nin ikinci kez fethini gerçekleştiren İslam ordusunda bulunduğunu ve Mısır valiliğinden azledilmesinin muhtemel sebebini ortaya koyma isteği bizi bu makaleyi yazmaya yönlendirmiştir.

Üç bölüm, sonuç ve değerlendirme şeklinde çalışılan bu makalenin birinci bölümünde Ukbe b. Âmir el-Cühenî’nin hayatı, fazileti ve hizmetleri, ikinci bölümünde de Hadis İlmindeki yeri ve üçüncü bölümünde ise hakkında oluşan literatür’ün içeriği hakkında özet bir bilgi verilmeye gayret edilmiştir.

1. Ukbe b. Âmir el-Cühenî’nin Hayatı, Fazileti ve Hizmetleri

1.1. İslam Öncesi Hayatı

Ukbe b. Âmir’in Müslüman olmadan önceki hayatını her detayı ile açıklayacak kapsamlı bir bilgiye ilk dönem hadis, tabakât, tarih ve terâcim kaynaklarından ulaşılamamıştır. Ancak sınırlı da olsa bu kaynaklarda onu tanıtan bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgiler dikkate alınarak onun **İslam öncesi hayatı** burada açıklanmaya gayret edilmiştir.

- 1 Bu makale 2019 yılında savunmuş olduğum “Ukbe b. Âmir el-Cühenî’nin Hayatı ve Rivâyetleri” isimli yüksek lisans tezime esas alınarak geliştirilmiştir.
- 2 Kur’ân-ı Kerîm ve Tefsirli Meali, çev. Hasan Tahsin Feyizli (İstanbul: Server Yayınları, 2018), el-Haşr 59/8.
- 3 Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *el-Câmiü’s-sahiḥ*, thk. Muhammed Züheyr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki’n-Necât, 1422/2001), “Şehâdât”, 9 (No. 2652); Ebu’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi’u’s-şâhiḥ*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrût: Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-Arabiyye, ts.), “Fezâilü’s-sahâbe”, 214 (No. 2535).

1.1.1. İsmi, Künyesi ve Nesebi

Tam ismi Ukbe b. Âmir b. Abs b. Amr b. Adî b. Amr b. Rifâa b. Mevdû'a b. Adî b. Asm b. er-Raba b. Reşdân b. Kays b. Cüheyne şeklindedir.⁴ Kendisi Ukbe b. Âmir b. Âbis, İbn Abs el-Cühenî,⁵ İbn Âbis el-Cühenî⁶ ve Ukbe b. Âmir el-Cühenî isimleriyle tanınmıştır. Ancak daha çok Ukbe b. Âmir el-Cühenî ismi ile şöhret bulmuştur. Sahâbe hakkında bilgi veren kaynaklar Ukbe b. Âmir'in birçok künyesini zikretmiştir. Bu künyeler Ebû Hifâf,⁷ Ebû Abs, Ebû Hammâd, Ebû Âmir, Ebû Amr, Ebü'l-Esved, Ebû Esed ve Ebû Su'âd'dır.⁸ Ancak bunlardan daha çok Ebû Hammâd künyesi ile tanınmıştır.

Ukbe b. Âmir, Cüheyne kabilesine mensup olduğu için el-Cühenî ve Mısır'da ikamet etmesinden dolayı da el-Mısırî nisbeleri ile anılmıştır.⁹ Daha ziyade el-Cühenî nisbesi ile meşhur olmuştur.

1.1.2. Doğumu, Yakınları ve Ailesi

Ukbe b. Âmir el-Cühenî'nin ne zaman ve nerede dünyaya geldiği kaynaklarda belirtilmemiştir. Ancak hicretin gerçekleştirildiği yıl Ukbe, Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına Medine'ye gitmiştir.¹⁰ Bu bilgiden hareketle Ukbe'nin 0/622 yılından daha önceki bir yılda doğduğu söylenebilir. Bununla birlikte Ukbe'nin Medine şehrine yaklaşık 200 km mesafede bulunan Yenbû' bölgesinde doğduğu varsayılabilir. Çünkü mensubu olduğu Cüheyne kabilesinin Yenbû' bölgesinde ikamet ettiği belirtilmiştir.¹¹ Ayrıca Cüheyneliler, Resûlullah'ın (s.a.v.) hicretle birlikte Medine'de kendilerine bitişik bir mahalleye yerleştiğini zikretmiştir.¹²

Ukbe b. Âmir'in annesi, babası ve kaç kardeşinin olduğuyla ilgili bir bilgi kaynaklardan tespit edilememiştir. Ancak Ukbe b. Âmir isminden babasının adının Âmir olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Ukbe'nin hacca yürüyerek gitmeyi adadığını zikrettiği¹³ ve isminin Ümmü Hibbân bint Âmir el-Ensârî olduğu belirtilen¹⁴ bir kız kardeşinin olduğu nakledilmiştir. Ayrıca Resûlullah (s.a.v.), Ukbe b. Âmir ile karşılaştıkları bir gün ona: "Ömrünün uzamasını ve rızkının bollaş-

4 Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Hasan b. Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, thk. Amr b. Ğarâme el-Umrevî (Beyrût: Dâri'ü'l-Fikr, 1415/1995), 40/486.

5 Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût-Âdil Mürşid vd. (Beyrût: Müessesetü'r-Risale, 1421/2001.), 28/530 (No.17296); İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 40/491.

6 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, /24183 (No. 15448).

7 Ebû Ömer Muhammed b. Yûsuf b. Ya'kûb el-Kindî, *Kitâbu'l-Vulât ve Kitâbu'l-Kudât*, thk. Muhammed Hasen Muhammed Hasen İsmâîl-Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Beyrût: Dâri'ü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003), 30.

8 Ebü'l-Haccâc Yûsuf b. Abdurrahman b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâi'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980), 20/203.

9 Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmü'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), 2/467.

10 Ebû Abdullah Muhammed ez-Zührî, *et-Tabâkâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrût: Dâri'ü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990), 4/256; Ebû Câ'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme et-Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1994), 4/427.

11 Hicaz bölgesinin Suriye-Yemen ticaret güzergâhında bulunan şehir doğusundaki Medine'ye takriben 200 km. uzaklıkta olup Suudi Arabistan'ın bir liman şehridir. Bk. Mustafa L. Bilge - Mustafa Sabri Küçükkaşçı, "Yenbû'", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/421.

12 Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *el-Metâlibü'l-âliye bi zevâ'idi'l-mesânîdi's-semâniye*, thk. Sa'd b. Nâsır b. Abdülazîz eş-Şeserî (Riyad: Dâri'ü'l-Âsime - Dâri'ü'l-Gays, 1419/1998), 9/440 (No. 2028).

13 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, /28523, 540, 566 (No. 17291,17306, 17330).

14 Buhârî, "Cezâu's-Sayd", 27 (No. 1866).

masını isteyen kimse akrabasıyla selamı kesmesin"¹⁵ tavsiyesinde bulunmuştur. Bu bilgiler Ukbe'nin kız kardeşinin dışında kimler oldukları bilinmemekle birlikte akraba ya da akrabalarının bulunduğu izlenimini veriyor.

Ukbe b. Âmir'in evliliği ve kaç çocuğunun olduğu ile ilgili kaynaklarda kaydedilmiş bir bilgi bulunamamıştır. Ancak bir nakle göre Ukbe'nin ölüm döşeginde yatarken "oğullarım"¹⁶ diye hitap etmesinden evlendiği ve birden fazla oğlunun olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu nakilde oğullarının ismi zikredilmemiştir. Belki ilk oğlunun ismi, Ukbe'nin künyesinden hareketle belirtilebilir. Ancak birçok künyesi olduğu için onun ismini belirlemek zor olmakla birlikte daha çok Ebû Hammâd künyesiyle anılmasından dolayı ilk oğlunun isminin Hammâd olduğu varsayılabilir. Ayrıca Ukbe'nin Ümmü Gülsüm isminde bir kızının olduğu da zikredilmiştir.¹⁷

1.1.3. Çocukluk, Gençlik ve Yetişkinlik Dönemleri

Doğum tarihinin bilinmemesinden dolayı 58/678 yılında vefat etmesine rağmen Ukbe b. Âmir'in kaç yıl yaşadığı tespit edilememiştir. Bu sebeple söz konusu dönemleri kesin çizgilerle birbirinden ayırmak oldukça zordur. Ancak Ukbe'nin Müslüman olmadan önce deve otlattığı belirtilmiştir.¹⁸ Aynı şekilde insanlardan uzak çöllerde yaşadığı ve küçük sürüsünü otlattığı da zikredilmiştir.¹⁹ Bu bilgiler Ukbe'nin çocukluk döneminin sonlarında veya gençlik döneminin başlarında en azından belli bir dönem hayvancılık yaptığı izlenimi vermektedir.

Ukbe b. Âmir hicretten kısa bir süre sonra Müslüman olmuştur.²⁰ Uzak çöllerde yaşaması ve hayvancılıkla meşguliyetinden dolayı devamlı Medine'ye gelemeyen Ukbe, Resûlullah'tan (s.a.v.) ilim öğrenmek için Medine'ye zaman zaman gelmiştir. Ancak daha sonra hayvancılıkla meşguliyeti bırakmış ve bu amaçla buraya yerleşmiştir.²¹ Medine'den Tebuk Gazvesi (9/630) için Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte²² ve Resûlullah'ın vefatından sonra Hz. Ebû Bekir'in (ö. 13/634) insanları 13/633 yılının sonlarına doğru Şam bölgesine fetihler yapmaları için gönderdiğinde²³ o da onlarla ayrılmıştır.²⁴ Bu bilgilerin dışında Resûlullah'ın (s.a.v.) vefatına kadar da onun Medine'den ayrıldığına dair kaynaklardan tespit edilebildiği kadarıyla başka bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bütün bunlar dikkate alındığında Ukbe'nin 0-11/622-632 yılları arasında Medine'de gençlik döneminin son yılları ile yetişkinlik döneminin ilk yılları ya da yetişkinlik döneminin ortasına kadar Resûlullah'tan (s.a.v.) ilim tahsil ettiği ve onun hizmetinde bulunduğu varsayılabilir.

15 Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1990), 4/178 (No.7285); Ebû Bekr Muhammed b. Hârûn er-Rûyânî, *Müsnedü'r-Rûyânî*, thk. Eymen Ali Ebû Yemânî (Kâhîre: Müessesetü Kurtuba, 1416/1995), 1/146 (No.157); Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefi (Kâhîre: Mektebetu İbn Teymiyye, 1415/1994), 17/269-270 (No.739).

16 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 17/268 (No.737).

17 Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah b. Abdülhakem, *Fütûhu Mısır ve'l-Mağrib*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kâhîre: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1425/2004), 125.

18 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, /28549 (No. 17314).

19 İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 40/495.

20 İbn Sa'd, *et-Tabâkâtü'l-kübrâ*, 4/256.

21 Abdurrahman Re'fet el-Bâşâ, *Suverun min hayati's-sahâbe* (Beyrût: Dâru'n-Nefâis, 1412/1992), 1/303.

22 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, /1274 (No. 121); İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 51/240.

23 Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, thk. Abdullah Enîs et-Tabbâ' - Ömer Enîs et-Tabbâ' (Beyrût: Müessesetü'l-Maarif, 1407/1987), 150.

24 İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 40/489; İbn Sa'd, *et-Tabâkâtü'l-kübrâ*, 7/345; Abdussabûr Şâhîn - İslâh Abdüsselâm er-Rifâ'î, *Mısır fi'l-İslâm el-karnü'l-evvel* (Kâhîre: Dârü'l-Enbâu li't-Tibâa ve'n-Neşri ve't-Tevzû, 2000), 258.

1.1.4. Kabilesi ve Kabilesinin Fazileti

Hicret haberini aldığı gibi Medine'ye gelen Ukbe b. Âmir ile Resûlullah (s.a.v.) arasında bir diyalog gerçekleşmiştir. Bu diyaloga göre Ukbe, Kudâa b. Mâlik b. Himyer kabilesinden olduğunu Resûlullah'tan (s.a.v.) öğrenmiştir.²⁵ Kudâa b. Mâlik b. Himyer kabilesinin neseb silsilesi ise Cüheyne b. Zeyd b. Leys b. Sûd b. Eslem b. el-Hâfî b. Kudâ'a b. Mâlik b. Amr b. Zühre b. Zeyd b. Mâlik b. Himyer b. Sebe b. Yeşcüb b. Ya'rub b. Kahtân şeklindedir.²⁶ Bu bilgiler dikkate alındığında Ukbe'nin Kahtâniler'in bir kabilesi olan Kudâa'nın kollarından Cüheyne kabilesine mensup olduğu söylenebilir. Ayrıca bu kabilenin aslının Yemen'e dayandığı da belirtilmiştir.²⁷

İslam'dan önce Necid'de oturan Cüheyne kabilesi daha sonra Medine yakınlarındaki Yenbû' bölgesine yerleşmiştir.²⁸ Bunlardan bir heyetin hicretten hemen sonra Resûlullah'la (s.a.v.) görüşmek için Medine'ye geldiği,²⁹ can ve mal güvenliklerini teminat altına alan bir antlaşma yaptıkları ve neticede bu kabilenin tamamının Müslüman olduğu belirtilmiştir.³⁰ Ancak belirtilen bu görüşme neticesinde hepsinin Müslüman olduğunu ileri sürmek de oldukça zordur.³¹ Çünkü Amr b. Mürre el-Cühenî (ö. 90/709 [?]) bu konuda şunları söylemektedir: “Resûlullah'ın (s.a.v.) Medine'ye geldiğini duyunca yanına gittim ve Müslüman oldum. Resûlullah (s.a.v.) da kabilemi İslam'a davet etmek üzere beni onlara gönderdi. Bu davet neticesinde de bir kişi dışında Cüheyneliler Müslüman oldu”³²

Mescid-i Nebevî'den sonra yeri belirlenen ve planı çizilen ilk mescit hicretten bir süre sonra Müslüman oldukları anlaşılan Cüheyne kabilesinin mescididir.³³ Zira Resûlullah'ın (s.a.v.) bu kabile için Medine'de bir mescit yeri belirlediği, çevresini çizdiği ve kıblesine bir tahta parçası diktiği haber verilmiştir.³⁴ Ayrıca Cüheyneliler Resûlullah'ın (s.a.v.) övgüsüne mazhar olmuş kabilelerdendir. Nitekim Resûlullah'ın (s.a.v.): “Kureyş, Ensâr, Cüheyne, Müzeyne, Eslem, Gifâr ve Eşca' kabileleri, benim yardımcılarımdır. Onların da Allah ve Resûlünden başka yardımcıları yoktur.”³⁵ şeklinde buyurduğu nakledilmiştir. Bir başka hadiste de Resûlullah'ın (s.a.v.): “Canım elinde olan Allah'a yemin olsun ki Cüheyne, Eslem ve Gifâr kabileleri; Temîm, Abdullah b. Gatafân ve Âmir b. Sa'saa oğullarından daha hayırlıdır” diye buyurduğu rivâyet edilmiştir.³⁶

25 Resûlullah (s.a.v.) ile Ukbe b. Âmir arasında gerçekleşen diyalog için bk. İbn Sa'd, *et-Tabâkâtü'l-kübrâ*, 4/256; Rûyânî, *Müsnedü'r-Rûyânî*, 1/176 (No.288); Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, thk. Târık b. İvazullah b. Muhammed - Abdülmuhsin b. İbrâhim el-Hüseynî (Kâhire: Darü'l-Haremeyn, ts.), 1/111 (No.345); a.mlf., *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 17/304 (No.839).

26 Abdülkerîm b. Mahmûd el-Hatîb, *Târîhu Cüheyne* (Riyâd: Dâru Ehbâ li's-Sekâfeti ve'n-Neşri, 1405/1984), 7.

27 Şâhîn - Rifâ'î, *Mısır fi'l-İslâm*, 257.

28 Bilge - Küçükkaşçı, “Yenbû”, 43/421.

29 Ahmet Önkâl, “Cüheyne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/107.

30 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, /3118 (No. 1539).

31 İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-âliye*, 9/440 (No. 2028); Tahâvî, *Şerhu müşkilil-âsâr*, 12/381; Ebû Bekr b. Abdullah b. Muhammed b. Ebû Şeybe, *el-Kitâbu'l-musannef fi'l-hâdis ve'l-âsâr*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1989), 7/352 (No.36651).

32 İbn Sa'd, *et-Tabâkâtü'l-kübrâ*, 1/251-252.

33 İbn Sa'd, *et-Tabâkâtü'l-kübrâ*, 1/251.

34 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 9/67 (No. 9142); a.mlf., *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 2/194 (No. 1787).

35 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 281/13 (No. 7904).

36 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, /3452 (No. 20410). Ayrıca Cüheyne kabilesi hakkında daha detaylı bilgi için bk. Merzuk Grabus, *Hız Peygamber'in Mekke Müşrikleri Dışındaki Arap Kabileleri ile Münasebetleri (Medine Dönemi)* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 15-16, 39-45.

1.2. İslam Sonrası Hayatı

Ukbe b. Âmir'in, Resûlullah'la (s.a.v.) ve tevhit inancıyla ne zaman, nerede tanışıp Müslüman olduğuna ve bundan sonra neler yaptığına burada açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

1.2.1. Müslüman Olması ve İlim Tahsili

Ukbe b. Âmir Müslüman oluşunu şöyle anlatmaktadır: “Küçük koyun sürümü Medine'nin otlaklarında otlatıyordum. Resûlullah'ın (s.a.v.) Medine'ye hicret ettiği haberini aldım ve koyun sürümü bırakarak yanına gittim. “Ey Allah'ın Resûlü! Sana biat etmek istiyorum” dedim. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) kendimi tanıtmamı istedi ve ben de tanıncı: “Hicret edenler gibi mi biat etmek istersin, yoksa bedeviler gibi mi?” diye bana sordu. Hicret edenler gibi biat etmek istediğimi söyledim ve Resûlullah (s.a.v.) biatımı kabul etti. Biattan sonra bir müddet Medine'de Resûlullah'ın (s.a.v.) yanında kaldım; ancak daha sonra koyun sürümün başına döndüm.”³⁷ Fakat daha sonra o, hayvancılıkla meşguliyetinden fırsat buldukça ilim öğrenmek için Medine'ye gelmiştir. Hatta arkadaşlarının sürülerini otlatma ve koruma işini üstlenerek Hz. Peygamber'den ilim öğrenmeleri için onları Medine'ye göndermiştir.³⁸ Döndüklerinde de onların öğrendiklerini onlardan almıştır.³⁹

Resûlullah (s.a.v.) Medine'de Mescid-i Nebevî'yi inşa ederken evi olmayan sahâbîlerin barınması ve ilim tahsil etmeleri için sonraları “Suffe” olarak anılan bir bölüm yapmıştır. Ukbe b. Âmir de burada kalıp ilim tahsil etmek amacıyla hayvancılığı bırakmış ve kalıcı olarak Medine'ye yerleşmiştir. Nitekim kendisi bunu şöyle açıklamıştır: “Yazıklar olsun sana! ‘Besili olmayan, faydası dokunmayan koyunların sebebiyle Resûlullah'ın (s.a.v.) sohbetinden/ilminden kendini alıkoyuyor musun?’ dedim ve koyunlarımı bırakıp Resûlullah'ın (s.a.v.) sohbetlerinden daha çok faydalanabilmek amacıyla Mescid-i Nebevî'nin yakınında ikamet etmek üzere Medine'ye gittim.”⁴⁰ Muhtemelen Ukbe'nin bu kararı alıp gerçekleştirmesinde Resûlullah'ın (s.a.v.) ilme teşvik edici hadisleri etkili olmuştur. Zira Ukbe'nde Suffe'de kaldığı bir gün Resûlullah (s.a.v.) oraya gelmiş ve orada kalanlara: “İçinizden kim her sabah Buthân veya Akîk'e gidip, Allah'a (karşı) günah işlemeyen ve yakınlarıyla akrabalık bağlarını kesmeden iri hörgüçlü ve gösterişli iki deve almak ister?” diye sordu. Biz de “Ey Allah'ın Resûlü! Hepimiz isteriz” diye karşılık verdik. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.): “Birinizin sabah mescide gelip Allah'ın Kitabından iki âyet öğrenmesi, iki devesinin olmasından daha hayırlıdır. Üç âyet üç deveden, dört âyet de dört deveden daha hayırlıdır. Öğrenilecek âyetler aynı sayıdaki deveden daha hayırlıdır”⁴¹ buyurmuştur.

1.2.2. Katıldığı Savaşlar

Resûlullah (s.a.v.) döneminde Ukbe b. Âmir'in Bedir Gazvesi dışındaki bütün gazvelere katıldığı belirtilmiştir.⁴² Hatta Ukbe'nin Medine'de Suffe'de ikamet etmesi, Resûlullah'ın (s.a.v.) yanında ve seferlerinde hizmetinde bulunması⁴³ göz önüne alındığında bu dönemde gerçekleştirilen birçok seriyye ve gazveye katıldığı söylenebilir. Ancak kaynaklardan tespit edilebildiği kadarıyla

37 Bâşâ, *Suverun min hayati's-sahâbe*, 1/302; Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, 4/427-428.

38 İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 40/495.

39 Bâşâ, *Suverun min hayati's-sahâbe*, 1/303.

40 Bâşâ, *Suverun min hayati's-sahâbe*, 1/303.

41 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, /28626-627 (No. 17408).

42 Bâşâ, *Suverun min hayati's-sahâbe*, 1/305; İsmail Kaya, *Sahabenin İslamı Tebliğ Faaliyetleri (Mısır Örneği)* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 77.

43 İbn Sa'd, *et-Tabâkâtü'l-kübrâ*, 2/287; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 17/335 (No. 928); Selâhaddîn Halîl b. Aybek b. Abdullah es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnaût-Türkî Mustafa (Bejrût: Dâru İhyâi't-Türâs, 1420/2000), 1/88.

la bu dönemde Ukbe'nin ismi sadece Tebük Gazvesi'nde anılmıştır. Bu bağlamda bu başlık altında onun isminin zikredildiği savaş ve fetih hareketleri araştırılmıştır.

1.2.2.1. Tebük Gazvesi (9/630)

Resûlullah'a (s.a.v.), Bizans İmparatoru Heraklios'un Medine'ye saldırmak için büyük bir ordu kurduğu ve Suriye'deki Hıristiyanlaşan Arap kabilelerinin⁴⁴ Rumlara katıldığı haberleri ulaşmıştır.⁴⁵ Resûlullah (s.a.v.) bu sebeple hemen savaş hazırlıklarını başlatmış, ordusunu kurmuş ve Tebük'e⁴⁶ hareket etmiştir. Tebük'e ulaştığında ise Bizanslılar orada olmadığından onlarla savaşmadan 9/630 yılında Tebük'ten Medine'ye dönmüştür.⁴⁷ Kur'an-ı Kerîm'de *سَاعَةَ الْعُسْرَةِ* (güçlük zamanı)⁴⁸ olarak nitelenen ve Resûlullah'ın (s.a.v.) son gazvesi⁴⁹ Tebük'e katıldığını Ukbe kendisi belirtmiştir.⁵⁰

1.2.2.2. Dimaşk'ın Fethi (14/635)

Hız. Ebû Bekir (ö. 13/634) 13/633 yılının sonlarına doğru Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ı (ö. 18/639) Şam bölgesi genel komutanı tayin etmiştir.⁵¹ Öte yandan Yezîd b. Ebû Süfyân (ö. 18/639), Şürahbîl b. Hasene (ö. 18/639) ve Amr b. Âs'ı (ö. 43/664) Şam bölgesine fetihler yapmaları için göndermiştir.⁵² Ukbe b. Âmir de (Medine'den) onlarla birlikte çıkmıştır.⁵³ Bu komutanlar Şam bölgesinde birçok Bizans birliğiyle karşılaşınca mektupla Hız. Ebû Bekir'den yardım istemişlerdir. O da Irak bölgesindeki Hâlid b. Velîd'e (ö. 21/642) Şam ordusuna yardıma gitmesini emretmiştir. Bu sebeple Hâlid Şam bölgesine geçmiş ve orduların başkomutanı olmuştur.⁵⁴ Ayrıca Şürahbîl b. Hasene ve Amr b. Âs, Ukbe b. Âmir'i Şam'daki Müslümanlar hakkında bilgi vermek üzere Şam patriği Yennâk'ın başı ile Hız. Ebû Bekir'e göndermişlerdir.⁵⁵ Ukbe de Şam'ın fethinin başlarında bu baş ile Hız. Ebû Bekir'in huzuruna çıkmış⁵⁶ ve onu bilgilendirmiştir.⁵⁷

44 Hıristiyanlaşan Arap kabileleri Lahm, Gassân, Âmile ve Cüzzâm kabileleridir. Bk. İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 2/34; İbn Sa'd, *et-Tabâkâtü'l-kübrâ*, 2/125.

45 İbn Sa'd, *et-Tabâkâtü'l-kübrâ*, 2/125, Makrîzî, *Takiyyüddîn Ahmed b. Ali el-Makrîzî, İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'n-nebiyyî mine'l-ehvâl ve'l-emvâl ve'l-hafede ve'l-metâ'* (thk. Muhammed Abdulhamid en-Nemîsî), I-XV, Beyrût 1999, 2/47.

46 Tebük: Medine'ye 700 km. uzaklıkta bulunan ve Medine'nin kuzeyi ile Suriye ticaret yolu üzerinde yer alan bir şehrin ismidir. Daha ayrıntılı bilgi için bk. Ebû Abdullah Şihâbüddîn Yâkût b. Abdullah el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, (Beyrût: Dâru Sâdır, 1995), 2/14-15; İsmail Yiğit, "Tebük Gazvesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/228.

47 Tebük Gazvesi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Adullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (b.y.: Dâru Hicr li't-Tibâa ve'n-Neşri ve't-Tevzî ve'l-İ'lân, 1418/1997), 7/144-145. İbn Sa'd, *et-Tabâkâtü'l-kübrâ*, 2/125-127; Makrîzî, *Takiyyüddîn Ahmed b. Ali el-Makrîzî, İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'n-nebiyyî mine'l-ehvâl ve'l-emvâl ve'l-hafede ve'l-metâ'* (thk. Muhammed Abdulhamid en-Nemîsî), I-XV, Beyrût 1999, 2/47.

48 et-Tevbe 9/117.

49 İbn Sa'd, *et-Tabâkâtü'l-kübrâ*, 2/127.

50 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, /1274 (No. 121); İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 51/240.

51 Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, thk. Abdullah Enîs et-Tabbâ' - Ömer Enîs et-Tabbâ' (Beyrût: Müessesetü'l-Maarif, 1407/1987), 151.

52 Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 150.

53 İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 40/489; İbn Sa'd, *et-Tabâkâtü'l-kübrâ*, 7/345, Şâhîn - Rifâ'î, *Mısr fi'l-İslâm*, 258.

54 Hâlid b. Velîd Şam bölgesine geçerken yolda birçok yeri fethetmiş ve böylece Hız. Ebû Bekir döneminde Suriye ve Dimaşk'ın kapıları Müslümanlara açılmıştır. Hâlid b. Velîd'in Şam bölgesine geçmesi için aldığı emir, gelişi, yolda fethettiği yerler ve başkomutan olmasıyla ilgili daha detaylı bilgi için bk. Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 151, 152-157.

55 Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasan Abdülmünim Şelebi (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 8/51 (No. 8620); Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye, 1424/2003), /9223 (No. 18351).

56 Ebû Osman Saîd b. Mansûr b. Şu'be el-Horasânî, *Sünenü Saîd b. Mansûr*, thk. Habîbürrahman el-A'zamî (Hindistan: Dâru's-Selefiyye, 1403/1982), 2/288 (No. 2650); Tahâvî, *Şerhu müşkilü'l-âsâr*, 7/404.

57 Hız. Ebû Bekir, Ukbe'nin Şam patriği Yennâk'ın başı ile huzuruna gelmesini hoş karşılamamıştır. Bunun üzerine

Hâlid b. Velîd ve Ebû Ubeyde b. Cerrâh Dımaşk'ı dört bir tarafından 70 gün kadar kuşatıp fethetmişlerdir.⁵⁸ Bu fetih haberini Medine'ye ulaştırmakla görevlendirilen Ukbe b. Âmir, bir cuma gününden diğer cuma gününe kadar toplam sekiz günde Hz. Ömer'e (ö. 23/644) ulaştırmıştır.⁵⁹ Hz. Ömer ise Ukbe'ye Ebû Ubeyde'ye ulaştırması için Hâlid b. Velîd'i başkomutanlıktan azlettiğini⁶⁰ ve Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ı başkomutan atadığını içeren bir mektup vermiştir. Ukbe, Şam'a dönünce bu mektubu Ebû Ubeyde'ye teslim etmiştir.⁶¹

1.2.2.3. Mısır'ın Fethi (21/641)

Câhiliye devrinde ticari amaçla birçok kez gittiği Mısır'ın yollarını ve şehirlerini yakından tanyan⁶² Amr b. Âs Mısır'ı fethetmek için bazı rivâyetlere göre Hz. Ömer'den izin istemiş ve onun şartlı izniyle,⁶³ Hz. Ömer'in emriyle⁶⁴ veya Hz. Ömer'den habersiz⁶⁵ Mısır'a doğru yola

Ukbe ona: "Ey Resûlullah'ın halifesi! Ama onlar bunu bize yapıyorlar" demiştir. Hz. Ebû Bekir de ona: "Yani, Bizans ve İran'ın adetlerine göre hareket etmek öyle mi? Bana (bundan böyle) baş getirilmesin! Bana yalnızca haber ve mektup yeterlidir" şeklinde Ukbe'ye sert çıkmıştır. Bk. Saîd b. Mansûr, *Sünen*, 2/287 (No. 2649); İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 6/534 (No. 33616); Nesâî, *es-Sünen'ül-kübrâ*, 8/51 (No. 8620); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, /9223 (No. 18351). Ayrıca daha ayrıntılı bilgi için bk. Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı* (Ankara: TDV Yayınları, 2014), 382-383.

58 Dımaşk'ın fethi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Ebû Câ'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu't-Taberî* (Beyrût: Dâru't-Türâs,1387), 3/438-440.

59 İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 40/487.

60 Komutanlık görevinden alınmasının sebebini öğrenmek için Medine'ye gelen Hâlid'e, Hz. Ömer: "Ey Hâlid! Sen benim için çok kıymetlisin ve seni çok seviyorum" dedi. Daha sonra devletin bütün şehirlerine (mektup) yazarak Hâlid'i neden azlettiğini şu ifadelerle açıkladı: "Ben Hâlid'i bir öfkesi ya da ihaneti sebebi ile başkomutanlıktan azletmedim. Lakin insanlar onu (gözlerinde) o kadar büyüttüler ki, Allah'a tevekkül etmek yerine insanların ona tevekkül etmelerinden korktum. İnsanların bütün bu başarıların Allah'tan geldiğini bilmelerini istediğim için onu azlettim." Bk. Ebü'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed İbnü'l-Esîr el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-târih*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-Arabîyye, 1417/1997), 2/360.

61 Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Vâkîdî, *Fütûhu's-Şâm* thk. Abdullatîf Abdurrahman (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1997), 1/86. Ancak bu içerikte bir mektubun Dımaşk'ın muhasarası sırasında Ebû Ubeyde b. Cerrâh'a ulaştırıldığı da belirtilmiştir. O da fetihten sonra Hâlid b. Velîd'e başkomutanlıktan azledildiğini bildirmiştir. Hâlid, Ebû Ubeyde'ye bunu niçin geç söylediğini sorunca o şöyle cevap vermiştir: "Seni kırmak ve işinde zayıflatmak istemedim. Çünkü sen düşmanın karşısında bulunuyordun." Bk. Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*, 158; Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 3/435.

62 İbn Abdülhakem, *Fütûhu Mısır ve'l-Mağrib*, 74.

63 Hz. Ömer, Amr'a şu söz ve şartla izin vermiştir: "Allah'tan senin için hayır dileyip mektubumu sana hemen göndereceğim. Eğer mektubum Mısır'ın herhangi bir yerine girmeden önce sana ulaşır ve bende dönmeni emretmişsem hemen dön. Eğer mektubum sana ulaşmadan önce Mısır topraklarına girmişsen artık ilerle ve Allah'tan yardımını iste." Bk. İbn Abdülhakem, *Fütûhu Mısır ve'l-Mağrib*, 77; Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Tagrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire fi müllûki Mısır ve'l-Kâhire* (Mısır: Vizaretü's-Sekâfeti ve'l-İrşadi'l-Kavmî - Dâru'l-Kütüb, ts.), 1/6; Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdülkâdir el-Makrîzî, *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi zikri'l-hitat ve'l-âsâr* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418), 2/71; Celâleddîn Abdurrahmân es-Suyûtî, *Husnü'l-muhâdara fi Mısır ve'l-Kâhira*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim (Mısır: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabîyye, 1387/1967), 1/106.

64 Hz. Ömer'in Şam'ın fethinden sonra Amr b. el-Âs'a Mısır'a gitmesi için mektup yazdığı ve bu mektubu Şerîk b. Abde (ö. ?) ile ona gönderdiği belirtilmiştir. Nitekim Hz. Ömer, Amr'ın Mısır'a gitmesinden bir müddet sonra yanına gelen Hz. Osman'a bu mektuptan söz etmiştir. Hz. Ömer'le Hz. Osman arasında geçen bu diyalog ve bunun sonucunda Hz. Ömer'in Amr'a yazdığı ikinci mektup için bk. İbn Abdülhakem, *Fütûhu Mısır ve'l-Mağrib*, 78-79; İbn Tagrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, 1/6-7; Makrîzî, *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi zikri'l-hitat ve'l-âsâr*, 2/72. Söz konusu bu ikinci mektubu Hz. Ömer'in kimle gönderdiği rivâyette belirtilmemiş; ancak Amr b. Âs'a ulaştıran habercinin Ukbe b. Âmir el-Cühenî olduğu kaynaklarda kaydedilmiştir. Bk. İbn Abdülhakem, *Fütûhu Mısır ve'l-Mağrib*, 118-119; İbn Tagrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, 1/22.

65 Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*, 298. İsimleri bilinmeyen bazı komutanlarca Amr, Mısır'a habersiz gitmesi sebebiyle Hz. Ömer'e şikâyet edilmiştir. Ancak Amr, daha önce Hz. Ömer'e Mısır'ı fethetmek için izin vermesini istediği bir mektup yazmıştır. Bk. İbn Abdülhakem, *Fütûhu Mısır ve'l-Mağrib*, 78; Makrîzî, *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi zikri'l-hitat ve'l-âsâr*, 2/72. İbn Sa'd'ın kaydettiği bir rivâyete göre Muâviye b. Ebû Süfyân (ö. 60/680) bu izinsiz gidişi Hz.

çıkmiştir. Mısır topraklarına giren Amr, Hz. Ömer'in gönderdiği Zübeyr b. Avvâm'ın (ö. 36/656) komutasındaki ordunun desteğiyle Bizans ordusuna karşı zafer kazanmıştır.⁶⁶ Öte yandan Amr, Ukbe b. Âmir'i Aşağı Mısır'daki köylerin üzerine göndermiş ve orayı 21/641 yılında ele geçirmiştir.⁶⁷ Ayrıca Amr, Hz. Ömer'den aldığı izinle 21/642 yılında Bizans'ın önemli liman şehri İskenderiye'yi de fethetmiştir.⁶⁸ Böylece Mısır'a hâkim olan⁶⁹ Amr, Mısırlılarla Ukbe b. Âmir'in şahit olduğu bir antlaşma yapmıştır.⁷⁰ Amr b. Âs bu netice ile birlikte Müslümanların ve Ukbe b. Âmir el-Cühenî'nin selamet haberini bir mektupla Hz. Ömer'e bildirmiştir.⁷¹ Dolayısıyla "Mısır Fâtihî" olarak anılan⁷² Amr'ın Mısır'ın fethini Hz. Ömer'den izin alarak ya da onun emri doğrultusunda gerçekleştirdiği söylenebilir.

1.2.2.4. İskenderiye'nin Fethi (25/646)

Vali atamaları ve onların görev alanlarının tanımlanması sonucunda Mısır yönetiminde ihtilaf çıkmıştır.⁷³ Bu ihtilafı fırsata çevirmek isteyen İskenderiye Rumları, bir mektupla Bizans İmparatoru Kostantîn'den yardım istemiş⁷⁴ ve onun gönderdiği ordu Müslümanlara savaş açmıştır.⁷⁵ Bu sebeple Mısır'daki Müslümanlar Rumlarla yapılan bu savaş sona erinceye kadar Hz. Osmân'dan (ö. 35/656) Amr b. Âs'ı ordunun başında tutmasını istemiştir. Hz. Osmân bu isteği kabul etmiş ve Amr b. Âs da İskenderiye'yi 25/646 yılında ikinci kez fetretmiştir.⁷⁶

Ömer'e haber vermiştir. Bu sebeple Hz. Ömer, Amr b. Âs'ın bu davranışını kınayan bir mektubu Ukbe b. Âmir el-Cühenî ile ona göndermiştir. Ukbe mektubu Amr'a ulaştırmış; ancak Amr mektubu Mısır topraklarına ulaşınca Ukbe'den almış ve okumuştur. Bu söz konusu rivâyet ve mektubun içeriği için bk. Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd ez-Zührî, *et-Tabâkâtü'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kâhire: Mektebetü'l-Hancî, 2001), 5/65-66. Fakat yine İbn Sa'd'ın belirttiğine göre Amr, Hz. Ömer'in kendisine yazdığı mektup doğrultusunda Mısır'ı fethetmek için oraya gitmiştir. Bk. İbn Sa'd, *et-Tabâkâtü'l-kübrâ*, 7/342.

66 İbn Sa'd, *et-Tabâkâtü'l-kebîr*, 5/66-67.

67 Bir başka rivâyette de Amr b. Âs'ın kendi mevlâsı ve Verdân pazarının sahibi olduğu belirtilen Verdân'ı Aşağı Mısır'daki köylerin üzerine gönderdiği zikredilmiştir. Bk. Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*, 304.

68 İbn Sa'd, *et-Tabâkâtü'l-kebîr*, 5/67-68.

69 İbn Sa'd, *et-Tabâkâtü'l-kebîr*, 5/66-67.

70 Ukbe b. Âmir, Amr b. Âs'ın bu antlaşmaya: "Arttırılmadan ödeyecekleri haraç karşılığında onların mallarının, kadınlarının ve çocuklarının can emniyetinin sağlanacağını, Mısırlılardan hiç kimsenin satılmayacağını ve düşmanlarına karşı korunacaklarını" yazdığını belirtmiştir. Bk. Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*, 306.

71 İbn Sa'd, *et-Tabâkâtü'l-kebîr*, 5/66-67.

72 Makrîzî, *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi zikri'l-hıtat ve'l-âsâr*, 1/414; Hayruddîn b. Mahmud b. Muhammed ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (b.y.: Dârü'l-İlmi li'l-Melâyi'n, 2002), 5/79.

73 Hz. Ömer (ö. 23/644) vefatına yakın bir zamanda daha önce Mısır'ın tamamına vali olarak atadığı Amr b. Âs'ın görevini Aşağı Mısır'a sınırlandırıp Yukarı Mısır'a Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh'i (ö. 36/656-57) vali atamıştır. Amr b. Âs ise Hz. Osmân halife olunca ondan Abdullah b. Sa'd'ı azletmesini ve önceden olduğu gibi Mısır'da bütün yetkinin kendisinde toplanmasını istemiştir. Hz. Osmân ise bu isteği kabul etmemiş ve Amr'ı siyasi ve mali işlerden azledip bu işlerde Abdullah b. Sa'd'ı yetkili kılmış; ancak Amr b. Âs'ı da harp işlerinden sorumlu komutan olarak ve namaz kıldırmakla görevlendirmiştir. Her iki vali birbirlerinin bu yetkilerini tanımamış ve birbirlerine düşmüşlerdir. Daha ayrıntılı bilgi için bk. Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*, 313, 314; İbn Sa'd, *et-Tabâkâtü'l-kebîr*, 5/73; İbn Abdülhakem, *Fütûhu Mısır ve'l-Mağrib*, 200-201; Suyûtî, *Husnü'l-muhâdara fi Mısır ve'l-Kâhira*, 2/4.

74 İskenderiye Rumları mektupta Müslümanların sayılarının az olduğunu, onlara cizye ödediklerini ve kendilerinin de zelil bir durumda olduklarını belirtmişlerdir. Bk. Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*, 310.

75 Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*, 310; İbn Sa'd, *et-Tabâkâtü'l-kebîr*, 5/68.

76 Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*, 313, 314; Makrîzî, *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi zikri'l-hıtat*, 2/92 . Ayrıca bk. Abdullah Çimen, "Amr b. Âs'a Yöneltilen Eleştirilerin İncelenmesi", *Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (NKUIFD)* 3/2 (Aralık 2017), 249.

Fetihle birlikte elde edilen ganimetin paylaşımı sırasında Amr b. Âs ergenlik çağına ulaşmadığını düşünerek fetih ordusundaki Temîm b. Fer' el-Mehrî'ye (ö. ?) ganimetten pay vermemiştir. Bu sebeple onun kavmiyle Kureyşliler arasında ihtilaf çıkmış ve bu ihtilafın çözümü için ashaptan Ebû Basra el-Gıfârî (ö. ?) ve Ukbe b. Âmir el-Cühenî'ye, Temîm'e ganimetten pay verilip verilmeyeceği sorulmuş ve onlar da: "Temîm'e bakın. Eğer onun ergenlik kılı çıkmışsa ona ganimetten pay verin" demişlerdir. Temîm'e bakılmış ve onun ergenlik kılı çıktığı görülünce ganimetten pay verilmiştir.⁷⁷ Metindeki bu bilgilerden hareketle Ukbe'nin İskenderiye'nin ikinci kez fethini gerçekleştiren İslam ordusunda bulunduğu⁷⁸ ve ihtilafın çözümünde arabululuk yaptığı zikredilebilir.

1.2.2.5. Sıffîn Savaşı (37/657)

Hz. Osman 35/656 yılında şehit edildikten sonra halife olarak Hz. Ali'ye (ö. 40/661) biat edilmiş,⁷⁹ ancak Hz. Osman'ı şehit edenler bulunamayınca Şam'da Muâviye b. Ebû Süfyân (ö. 60/680) ve beraberindekiler Hz. Ali'ye biat etmeyip başkaldırmışlardır. Bu sebeple Hz. Ali Şâm'a hareket etmiştir. Böylece bu savaş her iki tarafın 37/657 yılında Sıffîn'de karşı karşıya gelmesiyle gerçekleşmiştir.⁸⁰

Sıffîn savaşında Muâviye ile birlikte hareket ettiği belirtilen Ukbe b. Âmir'in,⁸¹ Hz. Ali'nin tarafında yer alan Ammâr b. Yâsir'i⁸² (ö. 37/657) öldürenler arasında adı zikredilmiştir. Ancak Ebû'l-Gadiye el-Müzenî (ö. 83/702), Ammâr'ı öldüren kişinin kendisi olduğunu itiraf etmiştir.⁸³

77 Ebû Câ'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme et-Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr - Muhammed Seyyid Câdelhak (Beyrût: Âlimü'l-Kütüb, 1414/1994), 3/217 (No. 5144).

78 Çünkü bu rivâyette ganimetin paylaşımı esnasında Temîm'e pay verilmemesi sebebi ile ortaya çıkan anlaşmazlık için oradaki insanlar arasında şöyle bir konuşma geçmiş: فَقَالَ الْقَوْمُ: فِيكُمْ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَانظُرُوا فَإِنْ كَانَ قَدْ أَنْتَبَ الشَّعْرُ فَاقْسِمُوا لَهُ وَسَلِّمُوا فَسَلُّوهُمْ، فَسَأَلُوا أَبَا بَصْرَةَ الْعَفَّارِيَّ، وَعُقْبَةَ بْنَ عَامِرٍ الْجُهَيْيَّ صَاحِبِي النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَا: انظُرُوا فَإِنْ كَانَ قَدْ أَنْتَبَ الشَّعْرُ فَاقْسِمُوا لَهُ (İnsanlar: "Sizin aranızda Resûlullah'ın (s.a.v.) sahâbesinden insanlar var. Bu ihtilafı onlara sorun dediler. Bunun üzerine Resûlullah'ın (s.a.v.) sahâbilerinden Ebû Basra el-Gıfârî (ö. ?) ve Ukbe b. Âmir el-Cühenî'ye bu durum sorulunca onlar da şöyle dediler: "Ona bakın. Eğer onun ergenlik kılı çıkmışsa ona ganimetten pay verin." bu cümlede geçen فَسَأَلُوا ile فَقَالَا ifadelerindeki ف harfi (fâ-i takibiye) sebebiyle bu konuşmaların savaş alanında geçtiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte *el-Câmiu li-mesaili'l-müdevvene* isimli eserde ganimetin paylaşımı hakkında şöyle bir cümle kaydedilmiştir: أَجَازَ أَبُو بَصْرَةَ الْعَفَّارِيَّ، وَعُقْبَةَ بْنَ عَامِرٍ يَوْمَ فَتْحِ الْإِسْكَانْدَرِيَّةِ غَلَامًا قَدْ أَنْتَبَ (Ebû Basra el-Gıfârî ve Ukbe b. Âmir İskenderiye'nin fethi gününde (yüzünde) kılı çıkmış bir çocuğa (ganimetten) pay verilmesini caiz görmüşlerdir.) Ayrıca İbn Ebû Hâtim İskenderiye son kez fethedildiğinde Ebû Basra, Ukbe b. Amir ve Amrb. As'ın yüzünde kıl çıkmış çocuğa ganimetten pay verilir şeklinde fetva verdiklerini belirtmiştir. Bu bilgiler dikkate alındığında Ukbe b. Amir'in İskenderiye'yi fetheden İslam ordusunda yer aldığı anlaşılmaktadır. Bk. İbn Abdülhakem, *Fütûhu Mısır ve'l-Mağrib*, 205; Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. Ebû Hâtim er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyye 1271/1952), 2/441; Abdullah b. Vehb, *Müsned*, thk. Ebû Abdullah Muhyiddîn b. Cemâl el-Bekkârî (b.y.: Dâru't-Tevhîd li İhyâi't-Turâs, 2007), 65 (No. 91); Ebû Abdullah Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Âmir el-Asbahî, *el-Müdevvene* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994), 1/520; *Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah b. Yunus es-Sikilli*, *el-Câmiu li-mesaili'l-müdevvene vel-Muhteleta*, thk. Ahmet b. Ali Ebu'l-Fazl ed-Dimyâtî (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1433/2012), 3/165; Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, 3/217 (No. 5144).

79 İbn Sa'd, *et-Tabâkâtü'l-kübrâ*, 3/22.

80 Sıffîn savaşı hakkında daha detaylı bilgi için bk. Ebû Hânîfe Ahmed b. Dâvud ed-Dineverî, *el-Ahbâru't-tivâl*, thk. Abdülminim Âmir (Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1960), 141; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2/565; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 11/422-425; İbn Sa'd, *et-Tabâkâtü'l-kebîr*, 6/24-26; a.mlf., *et-Tabâkâtü'l-kübrâ*, 3/23-24; Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 4/442.

81 İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 40/491.

82 İlk Müslümanlardan, baba ve annesi İslam dininin ilk şehidleri olan meşhur sahâbî. Bk. Mustafa Fayda, "Ammâr b. Yâsir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/75.

83 Hem bu itiraf hem de Ammâr b. Yâsir'i öldürdüğü ileri sürülen diğer kişilerin isimleri için bk. İbn Sa'd, *et-Ta-*

1.2.2.6. Rodos Adasının Fethini Amaçlayan Sefer (47/668)

Muâviye b. Ebû Süfyân deniz savaşları düzenlemek istemiş⁸⁴ ve bu savaşları Ukbe b. Âmir'in daha iyi icra edeceğini düşündüğü⁸⁵ için onu donanma komutanı⁸⁶ tayin etmiş ve ona 47/668 yılında Rodos⁸⁷ adasına sefere çıkmasını emretmiştir.⁸⁸ Aynı zamanda Muâviye Mısır'a iki yıl üç ay önce vali olarak atadığı Ukbe'yi valilikten azletmiş ve onun yerine Mesleme b. Muhalled'i (ö. 62/682) atamıştır. Ancak Ukbe azledildiğini Rodos yolunda öğrenmiştir.⁸⁹ Bunun sebebi kaynaklardan tespit edilememekle birlikte⁹⁰ Abdussabûr Şâhîn ile İslâh Abdüsselâm er-Rifâ'î bu değişikliği şöyle açıklamışlardır: "Muâviye'nin, Hz. Osman şehit edildiğinde Mısır'da yaşanan otorite boşluğu⁹¹ gibi bir otorite boşluğunun bir daha yaşanmaması ve valilik makamını korumayı amaçlaması sebepleriyle ihtiyatlı davranmak istemesidir."⁹² Tespit edilebildiği kadarı ile Rodos adası seferi hakkında detaylı bir bilgi bulunmamakla birlikte olumlu bir sonuç alınmadan geri dönülmüştür.⁹³

bâkâtü'l-kebir, 3/239, 240, 242; Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 11/509-510.

84 Makrîzî, *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi zikri'l-hutat ve'l-âsâr*, 3/333.

85 Şâhîn - Rifâ'î, *Mısır fi'l-İslâm*, 259.

86 Makrîzî, *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi zikri'l-hutat ve'l-âsâr*, 2/95.

87 Rodos: Ege denizinin güney doğusunda yer alan Yunanistan sınırları içindeki bir adadır. Daha ayrıntılı bilgi için bk. Machiel Kiel, "Rodos", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/155.

88 Kindî, *Kitâbu'l-Vulât ve Kitâbu'l-Kudât*, 31.

89 Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb* (Hindistan: Matbaatü Dâiretü'l-Meârifü'n-Nizâmiyye, 1326/1899), 7/243; İbn Tagrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, 1/127-128.

90 Mathieu Tillier, "Une tradition coranique égyptienne? Le codex de 'Uqba b. 'Âmir al-Ğuhani", *Studia Islamica* 117/1 (Nisan 2022), 50.

91 Hz. Osman'ın son yıllarında Mısır'da otorite boşluğu oluşmasına yol açan bazı gelişmeler şöyle belirtilebilir: Resûlullah (s.a.v.) zamanında Müslüman olduktan sonra irtidat eden Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh'i irtidadı sebebiyle Hz. Peygamber ölümüne mahkûm etmiştir. Ancak daha sonra tekrar Müslüman olmuş ve Hz. Peygamber tarafından affedilmiştir. Hz. Osman halife olunca onu Mısır'a vali olarak atamış ve o, Mısır'da güzel hizmetlerde bulunmuştur. Bunlara rağmen Mısırlılar onun valiliğini benimsememiş ve valilikten azledilmesini istemiştir. Ancak Hz. Osman bu isteği yerine getirmemiştir. Bununla birlikte Hz. Osman, sahâbî Muhammed b. Ebû Huzeyfe'yi (ö. 36/657) içki içtiği için cezalandırmış ve onun istediği idari bir görevi reddetmiştir. Bu sebeplerle Muhammed b. Ebû Huzeyfe, Hz. Osman'ın aleyhinde propagandalar yapmıştır. Abdullah b. Sa'd bu durumu Hz. Osman'a bildirmiştir. Hz. Osman olayı daha iyi anlamak ve problemi çözmek için Mısır'a elçiler göndermiş; ancak Muhammed b. Ebû Huzeyfe ve Mısırlıların olumsuz yaklaşımları sebebiyle problem çözülememiştir. Sonunda Muhammed b. Ebû Huzeyfe, Abdurrahman b. Udeys el-Belevî (ö. 36/656-57) komutasında gönüllülerden oluşturduğu bir orduyu Hz. Osman'ı halifelikten çekilmeye zorlamak için Medine'ye göndermiştir. Abdullah b. Sa'd ise bu durumu Hz. Osman'a bildirmiş ve kendi evinde muhasara altına alınan halifeye öncelikle yardım göndermiştir. Sonra kendisi de Medine'ye gitmek üzere yerine Ukbe b. Âmir el-Cühenî'yi vekil bırakarak Mısır'dan ayrılmıştır. Muhammed b. Ebû Huzeyfe bunu bir fırsat bilip vali vekili Ukbe b. Âmir'i görevden uzaklaştırmış ve yönetime el koymuştur. Hz. Osman'ın (ö. 35/656) şehit edildiğini yolda öğrenen Abdullah b. Sa'd ise tekrar Mısır'a dönmek istemiş; ancak Mısır şehrinin yönetimine el koyan Muhammed b. Ebû Huzeyfe buna izin vermemiştir. Böylece hiçbir halifenin ataması olmadan valilik makamına oturan Muhammed b. Ebû Huzeyfe Mısır'da otorite boşluğu oluşmasına sebep olmuştur. Bu konu hakkında daha detaylı bilgi için bk. Casim Avcı, "Muhammed b. Ebû Huzeyfe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2020), 30/517; Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzurî, *Ensâbü'l-eshraf*, thk. Süheyl Zekkar-Riyad Zirikli (Beyrût: Darü'l-fikr, 1417/1996), 2/387-388; 5/539-540; 9/370-372; Mustafa Fayda, "Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/130-131; İbn Sa'd, *et-Tabâkâtü'l-kübrâ*, 7/344-45; İbn Tagrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, I, 92, 94-95; Kindî, *Kitâbu'l-Vulât ve Kitâbu'l-Kudât*, 14-17; Makrîzî, *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi zikri'l-hutat ve'l-âsâr*, 2/92; 4/152-153; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 2/243; Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 4/291-292, 357-358, 399, 421, 546-547.

92 Şâhîn - Rifâ'î, *Mısır fi'l-İslâm*, 259.

93 Kiel, "Rodos", 35/155.

1.2.2.7. İstanbul'un Fethini Amaçlayan Sefer (49/669)

Muâviye b. Ebû Süfyân, İslam ordusuna komutan olarak atadığı oğlu Yezîd b. Muâviye'yle (ö. 64/683)⁹⁴ İslam tarihindeki İstanbul'un fethini amaçlayan ilk seferi 49/669 yılında karadan ve denizden Bizans üzerine yürüyerek gerçekleştirmiştir.⁹⁵ Ukbe b. Âmir de Mısır'dan gelen ve İslam ordusuna destek veren askerlerin komutanı olarak bu sefere katılmıştır.⁹⁶ Ancak bu seferden olumlu bir netice elde edilememiştir.

Mısır valiliğinden sonra resmi bir görevi bulunmayan Ukbe'nin bu sefere kendi isteği ile katıldığı söylenebilir. Bunun sebebinin hem insanları İslam'la tanıştırmak hem de "İstanbul mutlaka fethedilecektir. Onu fetheden komutan ne güzel komutan, o ordu ne güzel ordudur"⁹⁷ buyuran Resûlullah'ın (s.a.v.) bu müjdesine kavuşma isteği olduğu farzedilebilir.

1.3. Vefatı

Hicretten önce Medine çöllerinde yaşayan Ukbe b. Âmir hicretten bir müddet sonra Medine'ye yerleşmiştir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra Medine'den Dımaşk'ın fethine katılmıştır.⁹⁸ Dımaşk fethedildikten sonra da oranın doğu tarafında Sinan köprüsü civarında Tûmâ Kapısı'na yakın bir yerde bir ev inşa etmiş ve orada bir süre yaşamıştır. Sıffin savaşından sonra da daha önce fethedilen Mısır'a dönmüş ve orada bir ev inşa ederek oraya yerleşmiştir.⁹⁹ Bundan sonra tespit edilebildiği kadarı ile Rodos adası ve İstanbul'un fethini amaçlayan seferler dışında ömrünün sonuna kadar Mısır'da yaşamıştır.¹⁰⁰

Ukbe b. Âmir'in vefat tarihiyle ilgili kaynaklarda farklı üç tarih kaydedilmiştir. Bunlardan birincisi 38/658 yılında gerçekleşen Nehrevan Savaşında¹⁰¹ Hz. Ali'nin arkadaşları tarafından öldürüldüğü zikredilmiştir. Ancak onun başka bir Ukbe b. Âmir olduğu zikredilmiştir. İkincisi ise Emevî halifesi Abdülmelik b. Mervân (ö. 86/705) döneminde hadis naklettiği¹⁰² ve Mısır'da 85/704 yılında vefat ettiği şeklinde olanıdır.¹⁰³ Üçüncüsü de Muâviye b. Ebû Süfyân'ın hilafetinin sonuna doğru 58/678 yılında Mısır'da vefat ettiği şeklindeki bilgidir. Bunlardan üçüncüsünün isabetli olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁴

94 İbn Sa'd, *et-Tabâkâtü'l-kübrâ*, 3/370.

95 İrfan Aycan, "Muâviye b. Ebû Süfyân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/332.

96 Daha ayrıntılı bilgi için bk. Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, /978 (No. 17925); Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Bustî, *el-İhsân fî takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1988), 11/9 (No. 4711). Ayrıca daha ayrıntılı bilgi için bk. Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/302 (No. 3088); İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 16/57; 34/329; Nesâî, *es-Sünen'ül-kübrâ*, 10/28 (No. 10962); Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 3 (No. 2972).

97 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, /31287 (No. 18957); Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/468 (No. 8300); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 2/38 (No. 1216).

98 İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 40/489; İbn Sa'd, *et-Tabâkâtü'l-kübrâ*, 7/345.

99 İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 40/487, 491; İbn Sa'd, *et-Tabâkâtü'l-kübrâ*, 4/256

100 Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvid (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1995), 4/430.

101 Nehrevan Savaşı Hz. Ali ile Hâriciler arasında 38/658 yılında meydana gelen bir savaştır. Bu savaş hakkında daha detaylı bilgi için bk. İbn Sa'd, *et-Tabâkâtü'l-kübrâ*, 3/23; Muhammed Süheyl Takkûş, *Târîhu'l-hulefâi'r-râşidîn (el-futûhât ve'l-incâzâti's-siyâsiyye)* (Beyrût: Dârü'n-Nefâis, 1432/2011), 474-477.

102 İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 40/502.

103 Hatîb, *Târîhu Cüheyne*, 31.

104 İbn Hacer, *el-İsâbe*, 4/430.

Ne zaman doğduğu bilinmeyen Ukbe'nin 58/678 yılındaki vefatı ve hicretten önceki yıllar dik-kate alındığında 58 yaşından büyük bir yaşta vefat ettiği kabul edilebilir. Vefatından sonra Mı-sır'ın Kâhire şehrindeki Mukattam kabristanına defnedildiği nakledilmektedir.¹⁰⁵ Yıllar sonra kabrinin yanı başına Osmanlı Devleti'nin Mısır'a vali olarak atadığı Silahdâr Ebü'n-Nûr Mehmed Paşa tarafından da 1066/1655 yılında Ukbe b. Âmir adını taşıyan küçük bir mescit yaptırılmış-tır.¹⁰⁶

1.4. Fazileti ve Hizmetleri

Resûlullah (s.a.v.) ashâbını üstün ahlâkî özelliklere sahip, toplum içinde ortaya çıkan problemleri kavrayacak, onlara çözüm üretebilecek ve böylece İslam'a hizmet edebilecek ilmi yetkinlikte yetiştirmek için onlarla özel olarak ilgilenmiştir.¹⁰⁷ Ukbe b. Âmir de onlardan biridir.

1.4.1. Fazileti

Ukbe b. Âmir Resûlullah'ın (s.a.v.) özel ilgi ve iltifatına mazhar olmuştur. Nitekim bir yolculukta Resûlullah (s.a.v.), Ukbe'ye Felâk ve Nâs sûrelerini öğretmiş ve her uykuya yatışında ve her uykudan kalkışında bu iki sûreyi devamlı okumasını tavsiye etmiştir. Ayrıca bu yolculukta Resûlullah (s.a.v.), Ukbe'yi bineğine bindirmiş¹⁰⁸ ve bu sebeple Ukbe "Redîfü'n-nebi"¹⁰⁹ sıfatıyla anılmıştır.

Ukbe b. Âmir Allah yolunda cihadı seven ve ok atıcılığını önemseyen, öğreten ve bu konuda birçok hadis naklederek cihat ruhunu canlı tutmuş bir sahâbîdir. Nitekim Ukbe bu hadislerden birinde Resûlullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu aktarmıştır: "Allah bir okla üç kişiyi Cennet'e koyar. Bunlar, hayır umarak onu imal eden ustası, onu atana ulaştıran kişi ve onu (düşmana) atan kişidir. Atıcılık ve binicilik yapın! Ancak ok atışı yapmanız benim için biniciliği öğrenmenizden daha iyidir. Kim ok atmasını öğrendikten sonra ondan yüz çevirip atışı terk ederse büyük bir nimete nankörlük etmiş olur."¹¹⁰ Bununla birlikte Ukbe vefatına kadar yay ve okuyla atıcılık eğitimini bırakmamış ve vefat ettiğinde ondan geriye altmış veya yetmiş küsur yay ve bunların her birinin yanında da bir ip ve okun kaldığı belirtilmiştir. Ayrıca Ukbe, vefatından sonra bunların Allah yolunda kullanılmasını vasiyet etmiştir.¹¹¹

Ukbe b. Âmir mütevâzi bir sahâbîdir. Zira çıktığı bir yolculukta farz namazlardan birinin vakti girmiş ve Resûlullah'ın (s.a.v.) sohbetinde bulunmasından dolayı imamlığın daha çok Ukbe'nin hakkı olduğu düşünülerek ondan namazı kaldırması istenmiştir. Ukbe ise Resûlullah'ın (s.a.v.): "Bir cemaate imamlık yapan kişi cemaatin sorumluluğunu üzerine almış olur. Eğer namazı tam

105 İbn Sa'd, *et-Tabâkâtü'l-kübrâ*, 4/256; 7/345.

106 Su'âd Mâhir Muhammed, *Mesâcidü Mısır ve Evliyâhu's-sâlihîn* (Kâhire: Vizâretü'l-Evkâf, 1971), 1/88.

107 Mehmet Efendioğlu, "Fezâilü's-Sahâbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/534.

108 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/528-529 (No. 17296).

109 Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/240.

110 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/558-559 (No. 17321); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, /1023, 368 (No. 19731,20975); Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/104 (No. 2467); İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 4/215 (No. 19433); Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 4/318 (No. 4404); Rûyânî, *Müsnedü'r-Rûyânî*, 1/187-188 (No. 247); Süleymân b. Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünenü Ebû Dâvûd*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Beyrût: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekafiyye, 1409/1988), "Cihâd", 23 (No. 2513); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 17/342 (No. 942).

111 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/572-573 (No. 17337).

kıldırırsa bunun sevabını hem kendisi hem de cemaat alır. Namazı eksik kıldırıldığında ise vebali sadece imama olur” buyurduğunu naklederek namazı kıldırırmaktan kaçınmıştır.”¹¹² Bu tekliften Ukbe'nin imamlığın şartlarını taşıdığı anlaşılmalıdır; ancak böyle düşünmeyip namazı kıldırırmaktan kaçınması onun mütevâziliğini ortaya koymaktadır.

Ukbe b. Âmir gördüğü kusur ve kabahatleri açıklamadığı ve başkalarının ayıplarını araştırmadığı gibi yanında başkasının ayıplarından bahsedilmesini de hoş görmemiştir.¹¹³ Nitekim Ukbe, Resûlullah'ın (s.a.v.): “Kim bir müminin ayıbını örterse, canlı olarak gömülen bir kız çocuğunu mezarından çıkartıp diriltmiş gibi olur”¹¹⁴ buyurduğunu nakletmiştir.

Ukbe b. Âmir sesi güzel, kıraat ilmine vâkıf ve Kur'ân-ı Kerîm'i güzel okuyan kâriyledir. Sahâbe zaman zaman ondan Kur'ân okumasını istemiştir. Nitekim bir gün Hz. Ömer ondan Kur'ân okumasını istemiş ve Ukbe Tevbe sûresini okuyunca o, gözyaşlarına hâkim olamayıp ağlamıştır.¹¹⁵

Ukbe b. Âmir aynı zamanda Arap dilini fasih konuşan bir edip ve şairdir. Bununla birlikte ölüm döşeğinde son anlarını yaşarken oğullarına kalplerinizi meşgul ederek sizi Kur'ân-ı Kerîm'i okumaktan alıkoyacak şiirler yazmayın diye de vasiyette bulunmuştur.¹¹⁶

1.4.2. Hizmetleri

Ukbe b. Âmir kendisi gibi arkadaşlarının da İslam'la tanışıp sahâbe arasına katılarak ilim tahsil etmelerine vesile olmuştur. Nitekim Ukbe, on iki arkadaşıyla birlikte Resûlullah'tan (s.a.v.) ilim öğrenmek amacıyla Medine'ye gelmişler fakat yanlarında develeri olduğu için onları başıboş bırakmak istememişler. Bu sebeple Ukbe develeri otlatma ve koruma işini üstlenmiş ve Hz. Peygamber ile görüşüp ilim öğrenmeleri için arkadaşlarını Suffe'ye göndermiştir.¹¹⁷ Ayrıca İslam'la insanları tanıştırmak, İslam'ı daha uzak bölgelere ulaştırmak, Müslümanların güvenliğini sağlamak, insanların uğradığı haksızlığı ve zulmü ortadan kaldırmak için düzenlenen birçok cihada katılmıştır. Bu anlamda katıldığı savaşlarda Siffin Savaşı dışında mücâdele ve mücâhede eden öncü sahâbeden biri olmuştur.

Ukbe b. Âmir, Resûlullah'ın (s.a.v.) hizmetinde bulunmuştur. Nitekim Mukavkis tarafından Resûlullah'a (s.a.v.) hediye edilen beyaz renkli ve düldül adı ile anılan katırın¹¹⁸ bakımını üstlenmiş ve Resûlullah'ın (s.a.v.) seferlerinde onu sevk ve idare etmiştir.¹¹⁹

112 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/539 (No. 17305); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, /3181 (No. 5331); Ebû Dâvûd, “Salât”, 58 (No. 580); Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/328 (No. 759); İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 5/599-600 (No. 2221); Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, ts.), “İkâmetü's-Salavât”, 47 (No. 983); Rûyânî, *Müsnedü'r-Rûyânî*, 1/144, 202 (No. 153, 274); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 17/329 (No. 910).

113 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/617 (No. 17395); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, /8574 (No. 17610); Ebû Dâvûd, “Edeb”, 38 (No. 4892); Rûyânî, *Müsnedü'r-Rûyânî*, 1/190 (No. 252).

114 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/566 (No. 17331); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, /8574 (No. 17610); Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/426 (No. 8162); İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 2/274-275 (No. 517); Nesâî, *es-Sünen'ül-kübrâ*, 4/464 (No. 7241); Rûyânî, *Müsnedü'r-Rûyânî*, 1/191 (No. 252); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 17/319 (No. 884).

115 İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 40/499-500.

116 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 17/268 (No. 737).

117 İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 40/495.

118 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/576 (No. 17342); Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, 2/433.

119 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/576 (No. 17392); Nesâî, *es-Sünen'ül-kübrâ*, 4/464 (No. 7799); Taberânî, *el-Mu'ce-*

Ukbe b. Âmir, Resûlullah'ın (s.a.v.) kurbanlık olarak dağıtması için kendisine verdiği bir koyun sürüsünü sahâbe arasında dağıtmıştır.¹²⁰ Bununla birlikte Resûlullah (s.a.v.) muhtemelen zekâtın kimlerden ve hangi mallardan alınacağını bildiğini düşündüğü için Ukbe'yi zekât toplamakla görevlendirmiştir.¹²¹ Bunların dışında Resûlullah (s.a.v.), Ukbe'nin hukûkî konuları iyi bildiğine, davalı tarafların hileleri ile delillerini kavrama kabiliyetine sahip olduğuna ve âdil oluşuna¹²² inandığı için olmalı onu kadılıkla da görevlendirmiştir.¹²³ Zira Resûlullah (s.a.v.) Ukbe'den aralarında anlaşamayan iki kişi hakkında hüküm vermesini istemiş ve Ukbe "ne ile hüküm vereyim?" diye sorunca ona: "İctihad et. Eğer isabet edersen on sevap, isabet edemezsen bir sevap kazanırsın" şeklinde cevap verdiği kaynaklarda yer almaktadır.¹²⁴ Ayrıca Ukbe daha sonra: "Şüpheli durumlarda hadd cezalarını kaldırın"¹²⁵ ve "Vesveselinin talâkı caiz değildir"¹²⁶ gibi ictihatlarda da bulunmuştur.

Ukbe b. Âmir kendisine sorulan fetvalara Resûlullah'ın (s.a.v.) hadislerinden hareketle cevap vermiştir. Nitekim namaz kılmanın mekruh olduğu vakitler kendisine sorulunca Ukbe: "Güneşin doğuşu ile iyice yükselmesi, tepe noktasına gelişi ile batıya kayması ve batmaya yüz tutması ile batması arasındaki zamanlardır"¹²⁷ diye cevap vermiştir. Aynı şekilde kendisine alım-satım hakkında "kusuru söylenmeden bir malı satmak caiz midir?" diye sorulunca Ukbe: "Müşterinin bilmesi halinde vazgeçmesine sebep olacak bir kusuru gizleyerek satmak helal değildir"¹²⁸ diye karşılık vermiştir.

Ebû Eyyûb el-Ensârî (ö. 49/669) muhtemelen hata ve noksanının olup olmadığını bilmemesi sebebiyle 'müminin ayıbını/kusurunu örtme' hadisini nakletmemiştir. İşitenler arasında sadece kendisi ve Ukbe kaldığı için bu hadisi tashih etmek üzere Mısır'da bulunan Ukbe'nin yanına Medine'den gelmiştir. Onunla bu hadisi tashih ettikten sonra Medine'ye dönmüş ve nakletmeye başlamıştır.¹²⁹ Böylece Ukbe, Ebû Eyyûb'un yaşadığı tereddüdü gidermiş ve bu hadisi nakletmesine vesile olmuştur.

Ukbe b. Âmir Hz. Peygamber'in vahiy kâtiplerindendir.¹³⁰ Bu sebeple olmalı ki ondan geriye bir tane Mushaf nüshası kalmıştır. Nitekim hadis hâfızı ve tarihçi¹³¹ Ebû Saîd b. Yûnus (ö. 347/958)

mü'l-kebîr, 17/335 (No. 926); Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 1/88.

120 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/538 (No. 17304); Buhârî, "Edâhî", 2, 7 (No. 5547,5555); a.mlf., "Şirket", 12 (No. 2500); a.mlf., "Vekâlet", 1 (No. 2300).

121 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/545 (No. 17309).

122 İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları,2004), 301.

123 Fahrettin Atar, "Kadı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/66.

124 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 29/358-359 (No. 17825); Rûyânî, *el-Müsned*, 1/200-201 (No. 271); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 2/162 (No. 1583).

125 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, /8414 (No. 17063); İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 5/511 (No. 28494).

126 Buhârî, "Talâk", 11, 45/7.

127 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/604 (No. 17377).

128 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/653 (No. 17451); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, /5523 (No. 10734); Buhârî, "Buyû", 19, 3/58; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/10 (No. 2152); İbn Mâce, "Ticârât", 45 (No. 2246); Rûyânî, *Müsnedü'r-Rûyânî*, 1/159 (No. 183); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 17/317 (No. 877).

129 Ukbe b. Âmir'in naklettiğine göre Resûlullah (s.a.v.): "Kim dünyada bir müminin ayıbını/kusurunu örterse, Allah da kıyamet günü onun bir ayıbını/kusurunu örter" buyurmuştur. Bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/613,656 (No. 17391,17454); Rûyânî, *Müsnedü'r-Rûyânî*, 1/149 (No. 159).

130 Erdinç Ahatlı, "Ukbe b. Âmir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/63.

131 Ali Akyüz, "İbn Yûnus, Ebû Saîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/450.

onun bizzat kendi hattıyla yazıp cem ettiği ve sûrelerin sıralaması Hz. Osman'ın mushafına göre farklılık gösteren Kur'ân-ı Kerîm'i¹³² Mısır'da gördüğünü belirtmiştir.¹³³

Ukbe b. Âmir, Hz. Osman döneminde onun atamasıyla bir süre Medine'de devlet hazinesinin başı¹³⁴ ve Mısır valisi Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh'in Ukbe'yi kendi yerine vekil bırakması ile Mısır'da bir müddet vekâleten vali¹³⁵ olarak hizmet etmiştir. Muaviye döneminde de onun Ukbe'yi Mısır'a vali olarak ataması ile o, orada iki yıl üç ay asâleten görev yapmıştır.¹³⁶ Bu süre içerisinde Mısırlılara namaz kıldırması, idari ve mali yönden de Mısır'ı yönetmiştir.¹³⁷

2. Ukbe b. Âmir el-Cühenî'nin Hadis İlmindeki Yeri

Ukbe b. Âmir, Müslüman olduktan sonra zaman zaman Medine'ye gelerek ve daha sonra Medine'de Suffe'ye yerleşerek Hz. Peygamber'den uzun bir süre ilim tahsil etmiştir. Kur'ân, hadis, fıkıh ve ferâiz ilimlerine vâkif, ilmüne başvuru ve kendisine danışılan âlim sahâbîlerden biri olmuştur. Nitekim Ukbe, Mısır'daki Amr b. el-Âs Camii'nde ders okutmuş¹³⁸ ve sadece Mısır'da 100 civarında hadis nakletmiştir.¹³⁹ Ayrıca *Kütüb-i sitte* ve diğer birçok hadis kaynağında da hadisleri yer almaktadır.¹⁴⁰ Böylece o, Resûlullah'ın (s.a.v.) sünnetinin ve hadislerinin yayılmasına katkı sağlamıştır.

2.1. Ukbe b. Âmir'in Hadis Naklettiği Kişiler

Suffe ehlerinden ve Mısır valisi¹⁴¹ olarak tanınan sahâbî Ukbe b. Âmir, Hz. Peygamber, Hz. Ömer¹⁴² ve Hz. Peygamber'in sırdaşı Huzeyfe b. Yemân el-Absî'den (ö. 36/656)¹⁴³ hadis aktarmıştır. Ukbe'nin Resûlullah'tan (s.a.v.) naklettiği bazı hadislerin isnadlarında sahâbîlerden Ebû Mes'ûd el-Ensârî (ö. 42/662 [?]),¹⁴⁴ Amr b. Âs (ö. 43/664),¹⁴⁵ Huzeyfe b. Yemân el-Absî¹⁴⁶ ve Fedâle b. Ubeyd

132 Söz konusu bu Mushaf hakkında Bâşâ şu bilgileri vermektedir: “Yeryüzündeki en eski Mushaflardandır. Bu Kur'ân-ı Kerîm yakın zamana kadar Mısır'da “Ukbe b. Âmir Camii” adıyla bilinen camide bulunmaktaydı. Ancak bu Mushaf şu an orada bulunmamaktadır. Nerede olduğu da bilinmemektedir.” Bâşâ, *Suverun min hayati's-sahâbe*, 1/305.

133 İbn Tagrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, 1/127.

134 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 2/551.

135 Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh, 27/647 yılında İfrikiyye seferine çıktığında ve Hz. Osman'ın şehit edildiği yıl Hz. Osman'a yardım etmek için Medine'ye gittiğinde Ukbe b. Âmir'e Mısır valiliğini emanet etmiştir. Bk. Ebü'l-Arab Muhammed b. Ahmed et-Temîmî, *Tabakâtü ulemâi İfrikiyye* (Beyrût: Dârü'l-Kitâbi'l-Lubnânî, t.s.), 15; İbn Tagrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, 1/81; Kindî, *Kitâbu'l-Vulât ve Kitâbu'l-Kudât*, 14.

136 İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 40/491.

137 İbn Tagrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, 1/128.

138 Sâmiye Ferrâc Mahrûs, *Vilâyetü Mısır tahte imreti Mesleme b Muhalled el-Ensârî* (Mekke: Câmîatü Ümmi'l-Kurâ, Külliyyetü'ş-Şerîa ve'd-Dirâsâtü'l-İslâmiyye, Yüksek Lisans Tezi, 1403/1983), 113.

139 İbn Abdülhakem, *Fütûhu Mısır ve'l-Mağrib*, 318; İbn Tagrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, 1/129.

140 Ukbe b. Âmir'in naklettiği hadislerin kaydedildiği bazı kaynaklar için bk. Kandrali, *Ukbe b. Âmir el-Cühenî'nin Hayatı ve Rivâyetleri*, 320.

141 Ahatlı, “Ukbe b. Âmir”, 42/62.

142 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 20/203.

143 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 3/300 (No.3219).

144 Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/335 (No. 3197); Müslim, “Müsâkât”, 29 (No. 1560).

145 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 8/64-65 (No.7975).

146 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/640 (No. 17429); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, /9411 (No. 18923); Rûyânî, *Müsne-dü'r-Rûyânî*, 1/199 (No. 268).

el-Ensârî (ö. 53/673)¹⁴⁷ de bulunmaktadır. Ayrıca Ukbe'nin mevkufl olarak aktardığı bazı rivâyetlerin isnadlarında sahâbeden Muâz b. Cebel el-Ensârî (ö. 17/638), Abdullah b. Mes'ûd el-Hüzelî (ö. 32/652-653)¹⁴⁸ ve Hümeyl b. Basra el-Gifârî (ö. ?)¹⁴⁹ de yer almaktadır.

2.2. Ukbe b. Âmir'den Hadis Nakleden Râviler

Sahâbeden Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd el-Ensârî (ö. 49/669), Nuaym b. Hemmâr el-Gatafânî (ö. 50/670 [?]), Abdullah b. Abbâs b. Abdulmuttalib el-Kureşî (ö. 68/687-688), Câbir b. Abdullah b. Amr b. Harâm el-Ensârî (ö. 78/697),¹⁵⁰ Ebû Ümâme Sudey b. Aclân b. Vehb el-Bâhilî (ö. 86/705) ve Kays b. el-Cüzâmî (ö. ?) Ukbe b. Âmir'den hadis öğrenmişlerdir.

Tâbiîn tabakasından Abdurrahman b. Hüceyre el-Havlânî (ö. 83/702), Mersed b. Abdullah el-Yezenî (ö. 90/709), Abdurrahman b. Şimâse el-Mehrî (ö. 101/720), Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), Kâsım b. Abdurrahman eş-Şâmî (ö. 112/731), Ali b. Rebâh el-Lahmî (ö. 114/732), Ebû Uşşâne el-Meâfirî (ö. 118/736), Sümâme b. Şüfey el-Hemdânî (ö. 118/736 [?]) ve Mişrah b. Hâân el-Meâfirî (ö. 120/738)¹⁵¹ Ukbe b. Âmir'den hadis nakletmişlerdir. Ancak Hasan-ı Basrî'nin Ukbe'den naklettiği hadisleri¹⁵² ondan doğrudan işitip almadığı belirtilmiştir.

2.3. Ukbe b. Âmir'in Hadislerinin Sayısı

Ukbe b. Âmir'in hadislerinin sayısını İbn Hazm (ö. 456/1064) 55 olarak zikretmiştir.¹⁵³ Ancak hadislerin tahrîci yapılırken tespit edilebildiği kadarı ile bu sayıdan farklı olduğu anlaşılmıştır. Nitekim mükerrerleriyle birlikte Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *el-Müsned*'inde 197, Rûyânî'nin (ö. 307/919-920) *el-Müsned*'inde 127 ve Taberânî'nin (ö. 360/971) *el-Mu'cemü'l-kebîr*'inde 240 rivâyet¹⁵⁴ bulunmaktadır.¹⁵⁵ Bu kaynaklarda tekrarsız bir şekilde hadislerin sayısı ise tespit edilebildiği kadarıyla Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde 79, Rûyânî'nin (ö. 307/919-920) *el-Müsned*'inde 89 ve Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebîr*'inde 111'dir. Bu üç kaynak ve tahrictes esas alınan diğer kaynaklardaki hadisler tekrarsız olarak toplandığında ise bu sayı 160 olmaktadır.¹⁵⁶ Yine tespit edilebildiği kadarıyla bu hadislerin 87'si sahih, 37'si hasen, 30'u zayıf ve 6'sı mevzûdur.¹⁵⁷

147 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 17/326 (No.901).

148 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 8/414 (No. 17063); İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 5/ 511 (No. 28494).

149 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, 3/217 (No. 5144).

150 İbn Abdülhakem, *Fütûhu Mısr ve'l-Mağrib*, 304; Suyûtî, *Husnü'l-muhâdara fî Mısr ve'l-Kâhira*, 1/181.

151 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 20/203-204. Ayrıca bu râvilerin hayatı hakkında bk. Kandıralı, *Ukbe b. Âmir el-Cühenî'nin Hayatı ve Rivâyetleri*, Hadis No: 2, 4, 9, 10, 12, 13, 18, 25, 42, 43, 45, 46, 50, 150.

152 Hasan-ı Basrî'nin naklettiği hadisler için bk. Kandıralı, *Ukbe b. Âmir el-Cühenî'nin Hayatı ve Rivâyetleri*, Hadis No: 42, 47, 98 ve 107.

153 Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Hazm el-Endelüsî, *Cevâmi'u's-sîre ve hamsü resâile uhrâ*, thk. İhsan Abbâs (Mısır: Dârü'l-Meârif, 1900), 279; a.mlf, *Esmâu's-sahabe vemâ li kulli vahidin minhum minel-aded*, thk. Müs'ad Abdülhamîd es-Sadenî (Kahire: Mektebetü'l-Kur'ân, 1990), 38.

154 Ukbe b. Âmir'in naklettiği hadislerin mükerrerleriyle birlikte hadis kaynaklarına göre dağılımını ve sayılarını incelemek için bk. Kandıralı, *Ukbe b. Âmir el-Cühenî'nin Hayatı ve Rivâyetleri*, 320.

155 Ebû Ya'la'nın Müsned'inde Ukbe b. Âmir'in 34 rivâyeti bulunmaktadır. Bk. Kahraman Bulgurcu, *Ebû Ya'la el-Mevsilî ve Müsnedi* (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2021), 163.

156 Tahrictes esas alınan kaynaklar ve bu kaynaklara göre hadislerin tekrarsız dağılımı için bk. Kandıralı, *Ukbe b. Âmir el-Cühenî'nin Hayatı ve Rivâyetleri*, 340, 342-350.

157 Hadislerin sıhhat durumuna göre dağılımı için bk. Kandıralı, *Ukbe b. Âmir el-Cühenî'nin Hayatı ve Rivâyetleri*, 351-354.

Ancak mevzû olduğu tespit edilebilen bu 6 rivâyet¹⁵⁸ bu hadislerden çıkarılınca bu sayı 154'e düşmektedir. Dolayısıyla bu tabloda Ukbe'nin naklettiği hadislerin sayısının İbn Hazm'ın belirttiği sayıdan daha fazla olduğu görülmektedir. Ayrıca hadislerin mükerrer ve tekrarsız olarak sayılarının zikredilen bu kaynaklarda da farklı sayıda oldukları dikkat çekmektedir. Bu sebeple Ukbe'nin hadislerinin sayısı belirtilirken "falan kitaptaki hadislerinin sayısı" şeklinde zikredilmesi daha doğru ve daha ilmî olacaktır. Nitekim Zehebî, Ukbe b. Âmir'in "Müsnedü Bâkî"de 55 hadisi" var şeklinde zikretmiştir.¹⁵⁹

3. Hakkında Oluşan Literatür

Geçmişten günümüze kadar tespit edilebildiği kadarı ile konusu sadece Ukbe b. Âmir olan yedi müstakil çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar şöylece belirtilebilir:

1. Zeynüddîn Kâsım b. Kutluboğa el-Mısrî (ö. 879/1474) tarafından hazırlanan "Müsnedü 'Ukbe b. Âmir" isimli cüzdür. Müsned şeklindeki bu cüzde Ukbe b. Âmir'in biyografisi kısaca anlatılmış ve mükerrerleriyle birlikte 256 hadis kaydedilmiştir. Ancak bu hadislerden tespit edilebildiği kadarıyla 110'unun tekrarlı, 3'ünün Ukbe tarafından nakledilmediği¹⁶⁰ ve 5'inin de mevzû¹⁶¹ olduğu anlaşılmıştır. Bu 256 hadisten bunlar çıkarılınca Ukbe'nin bu cüzde tekrarsız 138 hadisinin yer aldığı söylenebilir.
2. Abdulganî Ahmed et-Temîmî tarafından iki bölüm halinde hazırlanan "Merviyâtü's-sahâbî Ukbe b. Âmir el-Cühenî radiyallâhü anhü fi Müsned'il-İmâm Ahmed"¹⁶² isimli yüksek lisans tezidir. Bu tezin ilk bölümünde Ebû Bekr Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân b. Katî (ö. 378/988-89), Abdullah b. Ahmed b. Hanbel (ö. 290/903), Ahmed b. Hanbel ve Ukbe b. Âmir'in biyografileri özetlenmiştir. İkinci bölümünde ise Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde Ukbe b. Âmir'in ismi altında zikredilen hadislerden 178 hadisin 170'i¹⁶³ mükerrer olarak konularına¹⁶⁴ göre tasnif edilmiştir. Bununla birlikte râviler cerh ve ta'dîl ilmi açısından değerlendirilmiş ve isnadların derecesine işaret edilip hadislerin tahrîci yapılmıştır. Ayrıca bu hadisler garîbül-hadis ve fıkhu'l-hadis bakımından da incelenmiştir.
3. Vidravgo Muhammedî tarafından üç bölüm olarak hazırlanan *Merviyâtü's-sahâbî Ukbe b. Âmir el-Cühenî radiyallâhü anhü fi Sünen-i İbn Mâce*¹⁶⁵ isimli yüksek lisans tezidir. Bu tezin ilk bölümünde Ukbe b. Âmir'in biyografisi özetlenmiştir. İkinci bölümünde de İbn Mâce'nin (ö. 273/887) biyografisi hakkında bilgi verilmiş ve *es-Sünen*'inin tertibinde izlediği metodu ile *es-Sünen*'in *Kütüb-i sitte*'deki yerinden bahsedilmiştir. Üçüncü bölümünde ise Ukbe'nin *es-Sünen*'inde yer alan 23 hadisinden 21'inin¹⁶⁶ tahrîci

158 Mevzû olarak nitelenen bu 6 rivâyet bk. Kandıralı, *Ukbe b. Âmir el-Cühenî'nin Hayatı ve Rivâyetleri*, Hadis No: 29, 72, 73, 74, 106 ve 136.

159 Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, 2/469.

160 Ukbe b. Âmir'in nakletmediği hadisler için bk. Ebü'l-'Adl Zeynüddîn Kâsım b. Kutluboğa b. Abdullah, *Müsnedü 'Ukbe b. Âmir* (b.y.: yy, t.s.), 28-71 (No. 99, 122, 256).

161 Mevzû rivâyetler için bk. İbn Kutluboğa, *Müsnedü 'Ukbe b. Âmir*, 51-64 (No. 192, 200, 213, 234, 235).

162 Abdulganî Ahmed et-Temîmî, *Merviyâtü's-sahâbî Ukbe b. Âmir el-Cühenî radiyallâhü anhü fi Müsned'il-İmâm Ahmed* (Mekke: Câmiatü'l-Melik Abdülaziz, Külliyyetü'ş-Şerîa ve'd-Dirâsâtü'l-İslâmiyye, Yüksek Lisans Tezi, 1979).

163 Tezde değinilmeyen hadisler ise şöylece zikredilebilir: Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/584-655 (No. 17351, 17352, 17363, 17386, 17387, 17414, 17434, 17452).

164 Rivâyetlerin konularına göre tasnifi şu şekilde yapılmıştır: İmân, vudû', ezân, mevâkîf, imâmet, salât, cenâiz, sadakât, nikâh, buyû', cihâd, itk, edâhî, sayd, nüzûr, fezâilü'l-Kur'ân, menâkıb, libâs ve zînet, edeb, zühd ve rekâik. Bk. Temîmî, *Merviyâtü's-sahâbî Ukbe b. Âmir el-Cühenî radiyallâhü anhü fi Müsned'il-İmâm Ahmed*, 30.

165 Vidravgo Muhammedî, *Merviyâtü's-sahâbî Ukbe b. Âmir el-Cühenî radiyallâhü anhü fi sünen-i İbn Mâce* (Sûdân: Câmiatü'l-Cezîre, Külliyyetü'l-Ulûmi't-Terbeviyye, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

166 Ukbe b. Âmir'in 2 hadisini yüksek lisans tezine kaydetmemiştir. Kaydedilmeyen bu hadisler için bk. İbn Mâce,

yapılmış, râviler cerh ve ta'dîl ilmi bakımından değerlendirilmiş ve isnadların derecesine işaret edilmiştir. Bunlarla birlikte bu hadisler garîbü'l-hadis ve fıkhu'l-hadis açısından da incelenmiştir.

4. Tantâ Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İslâm Tarihi Bölümü hocalarından Muhammed Zeyne'l-Âbidin'in yazdığı "Devrü'l-Emîr Ukbe b. Âmir el-Cühenî es-Siyâsî ve's-Sekâfî fî Sadri'l-İslâm (1-58/622-677)" isimli makaledir.¹⁶⁷ Bu makalede Ukbe b. Âmir'in aslı ve nesebi, Müslüman olması, Nübüvvet dönemindeki konumu, Şam ve Mısır fetihleri ile Sıffin Savaşı'na katılması ve Mısır valisi Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh'in yerine vekâleten valilik görevini yürütmesinden bahsedilmiştir. Bunların dışında asaleten Mısır Valiliği, dînî ilimlerden fıkıh, tefsir ve hadis ilimlerine katkısı ile vefatı zikredilmiştir.
5. Erdinç Ahatlı'nın *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* için yazdığı "Ukbe b. Âmir" maddesidir. Bu maddeyle Ukbe b. Âmir'in biyografisi kısaca zikredilmekle birlikte Ukbe b. Âmir'in yaptığı görevlerden bahsedilirken "Hz. Ömer zamanında Medine'de bir süre kadılık yaptığı ifade edilmiştir.¹⁶⁸ Ancak bu makale hazırlanırken yapılan inceleme sonucunda bu ifade için kaynak olarak gösterilen maddede bu cümle "Hz. Peygamber'in İslam toplumunun genişlemesine ve görülecek davaların sayısındaki artışa paralel olarak Hz. Ömer, Amr b. Âs, Ukbe b. Âmir... gibi sahâbîlere Medine'de yargı yetkisi verdiği"¹⁶⁹ şeklinde geçmektedir. Dolayısıyla Ukbe b. Âmir'e kadılık görevini Hz. Ömer'in vermediği; aksine Hz. Peygamber'in verdiği anlaşılmaktadır.
6. Yakup Kandıralı tarafından iki bölüm halinde hazırlanan *Ukbe b. Âmir el-Cühenî'nin Hayatı ve Rivâyetleri* isimli yüksek lisans tezidir. Bu tezin ilk bölümünde Ukbe b. Âmir'in biyografisi yazılmıştır. İkinci bölümünde ise tespit edilebilen hadisler konularına¹⁷⁰ göre tasnif edilerek tahriçleri yapılmıştır. Râviler hakkında bilgi verilerek onların cerh ve ta'dîl durumlarına işaret edilmiş ve hadis alimlerinin görüşleri de dikkate alınarak hadislerin sıhhati değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ancak bu makale hazırlanırken yapılan tetkikler sonucunda tezde mevzû olduğu söylenebilir şekilde sıhhati belirtilen iki rivâyetin¹⁷¹ zayıf hadis oldukları anlaşılmıştır. Ukbe b. Âmir'in kadılık görevi ile ilgili bir önceki madde de belirtilen yanlışlık bu tezde de yapılmıştır.¹⁷²
7. Mathieu Tillier'in yazdığı "Une tradition coranique égyptienne? Le codex de 'Uqba b. 'Âmir al-Ğuhanî" isimli makaledir.¹⁷³ Fustat'ta Kur'an'dan bazı metinlerin bulunması, Kur'an'ın derlenmesinde Mısır'ın önemli bir etkisinin olmadığına ilişkin tezin yeniden sorgulanmasına yol açmıştır. Bu makale bu paradoksu anlama çabası içinde 7. yüzyılın ikinci yarısında Kur'an'ın Mısır'a giriş sürecine odaklanmıştır. Bu çerçevede Ukbe b. Âmir'in Mısır'a, henüz Kur'an tek bir metin olarak derlenmeden önce kendisinin derlemiş olduğu Kur'an nüshasını/mushafını getirişine dikkat çekmiştir. Bu mushaf'ın, Hz. Osman döneminde Kur'an'ın tek bir metin olarak resmiyet kazanması ve Abdülazîz b. Mervân'ın (ö. 86/705) Mısır valiliği döneminde resmi mushafın bir nüshasının Mısır'a ulaşmasıyla birlikte unutul-

"İkâmetü's-Salavât", 20; a.mlf., "Keffârât", 20.

167 Muhammed Zeyne'l-Âbidin, "Devrü'l-Emîr Ukbe b. Âmir el-Cühenî es-Siyâsî ve's-Sekâfî fî Sadri'l-İslâm (1-58/622-677)", *Bîâtâyî'l-Bârûd Arap Dili Fakültesi Dergisi* 34/3 (Nisan 2021), 2875-2972.

168 Ahatlı, "Ukbe b. Âmir", 42/63.

169 Atar, "Kadi", 24/66.

170 Rivâyetler konularına göre şöyle tasnif edilmiştir: İmân, tahâret, vudû', salât, mevâkîf, ezân, cenâiz, zekât, sıyâm, hac, buyû', itk, cihâd, vesâyâ, menâkıb, fezâilü'l-Kur'ân, nikâh, et'ime, sayd, edâhî, libâs ve zînet, tıb, âdâb, deavât, tevbe, zühd ve rekâik, nüzûr, ferâiz, fiten ve ahkâm. Bk. Kandıralı, *Ukbe b. Âmir el-Cühenî'nin Hayatı ve Rivâyetleri*, 24-311.

171 Kandıralı, *Ukbe b. Âmir el-Cühenî'nin Hayatı ve Rivâyetleri*, Hadis No: 118 ve 147.

172 Kandıralı, *Ukbe b. Âmir el-Cühenî'nin Hayatı ve Rivâyetleri*, 21.

173 Tillier, "Une tradition coranique égyptienne? Le codex de 'Uqba b. 'Âmir al-Ğuhanî", 38.

maya yüz tuttuğu belirtilmiştir. Ayrıca resmi Kur'an nüshasının Mısır'a ulaştırılmasının Emevîlerin Mısır'daki iktidar ve meşruiyetlerini güçlendirmesi amacına hizmet ettiği ve Ukbe b. Âmir ile Abdullah b. Amr'ın resmi olmayan mushaflarının 690'lı yıllara kadar Mısır'da okunan Kuran'ın kaynağını oluşturduğu vurgulanmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Ukbe b. Âmir el-Cühenî, Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretiyle birlikte Müslüman olan ilk sahâbilerdendir. Müslüman olduktan sonra her zaman Resûlullah'ın en yakınında olmak amacıyla Medine'ye yerleşerek Ashâb-ı Suffe arasına katılmıştır. Böylece İslâm'ı ve Resûlullah'ın sünnetini öğrenme, anlama ve hayatına yansıtma anlamında son derece gayret göstermiştir. Bunun neticesinde de hadis, tefsir ve fıkıh ilimlerinde kendisine müracaat edilen ve danışılan âlim bir sahâbî olmuştur. Nitekim Resûlullah, Ukbe'yi iki davalı arasını bulmakla, zekât toplamakla ve kurbanlık hayvanların dağıtılmasında görevlendirmiştir. Bu görevlendirmelerden de Ukbe'nin davalı tarafların delillerini ve hilelerini kavrama yeteneğine sahip olduğu, hukûkî konuları, zekâtın kimlerden, nelerden ve hangi oranlarda alınıp kimlere verileceğini ve kurban olabilecek hayvanların niteliklerini çok iyi bildiği anlaşılmaktadır.

Resûlullah'ın bineğini sevk ve idare edip ona bindiği için "Redîfü'n-nebî" diye anılan Ukbe,

Resûlullah'ın vahiy kâtipliğiyle görevlendirdiği sahâbedendir. Bu görev onun kâtiplikte son derece yetenekli ve güvenilen bir sahâbî olduğunu göstermektedir. Nitekim yakın zamana kadar Mısır'da "Ukbe b. Âmir Camii" isimli bir camide bulunduğu bilinen; ancak şu an nerede olduğu bilinmeyen bir tane Mushaf nüshasını kendi hattıyla yazıp cem etmiştir.

Ukbe b. Âmir Allah yolunda cihadı sevdiği için ok atıcılığını öğrenmiş ve diğer insanlara öğretmiştir. Bu konuda birçok hadis aktararak ve düzenlenen birçok sefere katılarak cihat ruhunu canlı tutmuştur. Bu bağlamda Tebük Gazvesi, Dımaşk'ın, Mısır'ın ve İskenderiye'nin ikinci kez fethine bir nefer olarak katılmıştır. Ayrıca Rodos adasına çıkarma yapmış ve İstanbul'u fethetmek amacıyla düzenlenen seferde Mısırlı askerlerin komutanı olarak görev yapmıştır. Bu cihat ruhuyla bir anlamda Medine dışında yaşayan insanları İslâm'la tanıştırmayı hedeflediği düşünülebilir.

Muâviye b. Ebû Süfyân, Ukbe b. Âmir'i Mısır'a asâleten vali olarak atamıştır. Muhtemelen bu görevlendirmede onun hem Mısır'ı fetheden neferlerden biri olması hem de daha önce Mısır'da vekâleten valilik görevini ifa etmesi etkili olmuştur. Neticede Asr-ı saâdet, Hulefâ-yi Râşidîn dönemleri ve Emevî Devleti'nin kuruluşunun ilk yıllarına tanıklık eden Ukbe b. Âmir'in adlî, malî, idarî ve askerî görevleri ifa ederek İslam tarihine önemli katkılarda bulunduğu görülmektedir.

Resûlullah'ın özel ilgi ve iltifatına mazhar olan Ukbe b. Âmir, Resûlullah'tan hadis öğrenmiş ve nakletmiştir. Ancak Ukbe b. Âmir'in naklettiği hadislerin sayısı İbn Hazm tarafından ve günümüzde yapılan bazı çalışmalarda 55 olarak belirtilmiştir. Fakat hadis kaynaklarından tespit edilebildiği kadarıyla belirtilen bu sayıdan daha fazla olduğu anlaşılmıştır. Nitekim İbn Kutluboga'nın *Müsnedü 'Ukbe b. Âmir'i*, Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebir'i*, Rûyânî'nin *Müsnedü'r-Rûyânî'si* ve Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned'inin* her birinde tekrarsız haliyle bile bu sayıdan farklı ve fazla olduğu görülmüştür. Bu sonuç dikkate alındığında Ukbe b. Âmir'in hadislerinin sayısı belirtilirken "falanın falan kitabındaki hadislerinin sayısı" şeklinde zikredilmesinin daha doğru ve daha ilmî olacağı söylenebilir.

Kaynakça

- Âbidin, Muhammed Zeyne'l-. "Devrû'l-Emîr Ukbe b. Âmir el-Cühenî es-Siyâsî ve's-Sekâfî fî Sadri'l-İslâm (1-58/622-677)". *Biîtâyî'l-Bârûd Arap Dili Fakültesi Dergisi* 34/3 (Nisan 2021), 2875-2972. https://journals.ekb.eg/article_175237.html
- Ahatlı, Erdinç. "Ukbe b. Âmir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/62-63. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût-Âdil Mürşid vd. 45 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risale, 1421/2001.
- Akyüz, Ali. "İbn Yûnus, Ebû Saîd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/450. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Atar, Fahrettin. "Kadı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/66-69. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Avcı, Casim. "Muhammed b. Ebû Huzeyfe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/517. İstanbul: TDV Yayınları, 2020.
- Aycan, İrfan. "Muâviye b. Ebû Süfyân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/330-332. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Bâşâ, Abdurrahman Re'fet. *Suverun min Hayati's-Sahâbe*. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'n-Nefâis, 1412/1992.
- Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir. *Ensâbü'l-eşraf*. thk. Süheyl Zekkar-Riyad Zirikli. 13 Cilt. Beyrût: Dârü'l-fîkr, 1417/1996.
- Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir. *Fütûhu'l-büldân*. thk. Abdullah Enîs et-Tabbâ'- Ömer Enîs et-Tabbâ'. Beyrût: Müessesetü'l Maarif, 1407/1987.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkadir Ata. 10 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1424/2003.
- Bilge, Mustafa L.- Küçükbaşcı, Mustafa Sabri. "Yenbû". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/421-423. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-şâhih*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsr. 9 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Çimen, Abdullah. "Amr B. Âs'a Yöneltilen Eleştirilerin İncelenmesi". *Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (NKUIFD)* 3/2 (Aralık 2017), 245-270.
- Dineverî, Ebû Hânîfe Ahmed b. Dâvud. *el-Ahbâru't-tivâl*. thk. Abdulmünim Âmir. Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabîyye, 1960.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî. *Sünenü Ebû Dâvûd*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. 2 Cilt. Beyrût: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye, 1409/1988.
- Efendioğlu, Mehmet. "Fezâilü's-Sahâbe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/534-538. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

- Erul, Bünyamin. *Sahabenin Sünnet Anlayışı*. Ankara: TDV Yayınları, 2014.
- Fayda, Mustafa. "Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/130-131. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Fayda, Mustafa. "Ammâr b. Yâsir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/75-76. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Grabus, Merzuk. *Hız Peygamber'in Mekke Müşrikleri Dışındaki Arap Kabileleri ile Münasebetleri (Medine Dönemi)*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nisâbûrî. *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. 4 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1990.
- Hatîb, Abdülkerîm b. Mahmûd. *Târîhu Cüheyne*. Riyâd: Dâru Ebhâ li's-Sekâfeti ve'n-Neşri, 1405/1984.
- İbn Abdülhakem, Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah. *Fütûhu Mısr ve'l-Mağrib*. thk. Ali Muhammed Ömer. Kâhire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1425/2004.
- İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Ali b. el-Hasan. *Târîhu Dimaşk*. thk. Amr b. Ğarâme el-Umrevî. 80 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1415/1995.
- İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. 9 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyye, 1271/1952.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr b. Abdullah b. Muhammed el-Kûfî, *el-Kitâbu'l-musannef fi'l-hâdis ve'l-âsar*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. 7 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1989.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali el-Askalânî. *el-İsâbe fi temyîzi's-sahâbe*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvid. 8 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1995.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali el-Askalânî. *el-Metâlibü'l-âliye bi zevâ'idil-mesânîdi's-semâniye*. thk. Sa'd b. Nâsır b. Abdülazîz eş-Şeserî. 19 Cilt. Riyad: Dârü'l-Âsime - Dârü'l-Gays, 1419/1998.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Tehzîbü't-Tehzîb*. 12 Cilt. Hindistan: Matbaatü Dâiretü'l-Meârifü'n-Nizâmiyye, 1326/1899.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed el-Endelüsî. *Cevâmi'u's-sîre ve hamsü resâile uhrâ*. thk. İhsan Abbâs. Mısır: Dârü'l-Meârif, 1900.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed el-Endelüsî. *Esmâu's-sahabe vemâ li kulli vahidin minhum minel-aded*. thk. Müs'ad Abdülhamîd es-Sadenî. Kahire: Mektebetü'l-Kur'ân, 1990.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Bustî. *el-İhsân fi takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*. thk. Şuayb el-Arnaût. 18 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1988.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Adullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 21 Cilt. b.y.: Dâru Hicr li't-Tibâa ve'n-Neşri ve't-Tevzû ve'l-İ'lân, 1418/1997.
- İbn Kutluboğa, Ebü'l-'Adl Zeynüddîn Kâsım b. Kutluboğa b. Abdullah. *Müsnedü 'Ukbe b. Âmir*. b.y.: yy, t.s.

- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünenü İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 Cilt. Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed ez-Zührî. *et-Tabâkâtü'l-kebir*. thk. Ali Muhammed Ömer. 11 Cilt. Kâhire: Mektebetü'l-Hancî, 2001.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed ez-Zührî. *et-Tabâkâtü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990.
- İbn Tagrıberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf. *en-Nücümü'z-zâhire fi mülûkî Mısır ve'l-Kâhire*. 16 Cilt. Mısır: Vizaretü's-Sekâfeti ve'l-İrşadi'l-Kavmî -Dâru'l-Kütüb, ts.
- İbn Vehb, Abdullah b. Vehb. *Müsned*. thk. Ebû Abdullah Muhyiddîn b. Cemâl el-Bekkârî. b.y.: Dâru't-Tevhîd li İhyâi't-Turâs, 2007.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed el-Cezerî. *el-Kâmil fi't-târîh*. thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî. 10 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1417/1997.
- Bulgurcu, Kahraman. *Ebû Ya'la el-Mevsilî ve Müsnedi*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2021.
- Kandırali, Yakup. *Ukbe b. Âmir el-Cühenî'nin Hayatı ve Rivâyetleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kaya, İsmail. *Sahabenin İslamî Tebliğ Faaliyetleri (Mısır Örneği)*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Kıel, Machiel. "Rodos". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/155-158. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Kindî, Ebû Ömer Muhammed b. Yûsuf b. Ya'kûb. *Kitâbu'l-Vulât ve Kitâbu'l-Kudât*. thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâîl-Ahmed Ferîd el-Mezîdî. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Tefsirli Meali. çev. Hasan Tahsin Feyizli. İstanbul: Server Yayınları, 2018.
- Mahrûs, Sâmiye Ferrâc. *Vilâyetü Mısır tahte imreti Mesleme b Muhalled el-Ensârî*. Mekke: Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, Külliyyetü's-Şerîa ve'd-Dirâsâtü'l-İslâmiyye, Yüksek Lisans Tezi, 1403/1983.
- Makrîzî, Ebü'l-Abbas Takıyyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdülkâdir. *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi zikri'l-hutat ve'l-âsâr*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdullah Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Âmir el-Asbahî. *el-Müdevvene*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994.
- Mizzî, Ebu'l-Haccâc Yûsuf b. Abdurrahman b. Yûsuf. *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâi'r-ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980.
- Muhammed, Su'âd Mâhir. *Mesâcidu Mısır ve Evliyâuha's-Sâlihîn*. 5 Cilt. Kâhire: Vizâretü'l-Evkâf, 1971.
- Muhammedî, Vidravgo. *Merviyâtü's-sahâbî Ukbe b. Âmir el-Cühenî radiyallâhü anhü fi sünen-i İbn Mâce*. Sûdân: Câmiatü'l-Cezîre, Külliyyetü'l-Ulûmî't-Terbeviyye, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyye, ts.

- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Hasan Abdülmünim Şelebi. 10 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Önkâl, Ahmet. "Cüheyne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/107. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Rûyânî, Ebû Bekr Muhammed b. Hârûn. *Müsnedü'r-Rûyânî*. thk. Eymen Ali Ebû Yemânî. 2 Cilt. Kâhire: Müessesetü Kurtuba, 1416/1995.
- Saîd b. Mansûr, Ebû Osman Saîd b. Mansûr b. Şu'be el-Horasânî. *Sünenü Saîd b. Mansûr*. thk. Habîbürrahman el-A'zamî. 2 Cilt. Hindistan: Dâru's-Selefiyye, 1403/1982.
- Safedî, Selâhaddîn Halîl b. Aybek b. Abdullah. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. thk. Ahmed el-Arnaût-Türkî Mustafa. 29 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâs, 1420/2000.
- Sarıçam, İbrahim. *Hizmeti Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004.
- Sıkillî, Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah b. Yunus. *el-Câmiu li-mesaili'l-müdevvene vel-Muhteleta*. thk. Ahmet b. Ali Ebu'l-Fazl ed-Dımyatî. 10 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1433/2012.
- Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahmân, *Husnü'l-muhâdara fi Mısır ve'l-Kâhira*. thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim. 2 Cilt. Mısır: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabîyye, 1387/1967.
- Şâhîn, Abdussabûr - Rifâ'î, İslâh Abdüsselâm. *Mısır fi'l-İslâm el-karnü'l-evvel*. Kâhire: Dâru'l-Enbâu li't-Tıbâa ve'n-Neşri ve't-Tevzî, 2000.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-evsat*. thk. Târik b. İvazullah b. Muhammed - Abdülmuhsin b. İbrâhim el-Hüseynî. 10 Cilt. Kâhire: Darü'l-Haremeyn, ts.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-kebir*. thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefî. 25 Cilt. Kâhire: Mektebetu İbn Teymiyye, 1415/1994.
- Taberî, Ebû Câ'fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu't-Taberî*. 11 Cilt. Beyrût: Dâru't-Türâs, 1387.
- Tahâvî, Ebû Câ'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme. *Şerhu meâni'l-âsâr*. thk. Muhammed Zührî en-Neccâr - Muhammed Seyyid Câdelhak . 5 Cilt. Beyrût: Âlimü'l-Kütüb, 1414/1994.
- Tahâvî, Ebû Câ'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme. *Şerhu müşkili'l-âsâr*. thk. Şuayb el-Arnaût. 16 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1994.
- Takkûş, Muhammed Süheyl. *Târîhu'l-hulefâi'r-râşidîn (el-futûhât ve'l-incâzâtî's-siyâsiyye)*. Beyrût: Dâru'n-Nefâis, 1432/2011.
- Temîmî, Abdulganî Ahmed et-. *Merviyyâtü's-sahâbî Ukbe b. Âmir el-Cühenî radiyallâhü anhü fi Müsned'il-İmâm Ahmed*. Mekke: Câmiatü'l-Melik Abdülaziz, Külliyyetü's-Şerîa ve'd-Dirâsâtü'l-İslâmiyye, Yüksek Lisans Tezi, 1979.
- Temîmî, Ebü'l-Arab Muhammed b. Ahmed. *Tabakâtü ulemâi İfrikiyye*. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Lubnânî, t.s.
- Tillier, Mathieu. "Une tradition coranique égyptienne? Le codex de 'Uqba b. 'Âmir al-Ğuhanî". *Studia Islamica* 117/1 (Apr 2022), 38-63. <https://shs.hal.science/halshs-03684026/file/Tillier-Mushaf%20Uqba-DEF.pdf>

Yakup Kandırall

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.

Vâkîdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vâkîd. *Fütûhu's-Şâm*. thk. Abdullatîf Abdurrahman. 2 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1997.

Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdullah Şihâbüddîn Yâkût b. Abdullah. *Mu'cemü'l-büldân*. 7 Cilt. Beyrût: Dârü Sâdır, 1995.

Yiğit, İsmail. "Tebük Gazvesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/228-230. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru a'lâmü'n-nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnaût. 25 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985.

Ziriklî, Hayruddîn b. Mahmud b. Muhammed. *el-A'lâm*. 8 Cilt. b.y.: Dârü'l-İlmi li'l-Melâyîn, 2002.